

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CENAZE VE DEFİN HİZMETLERİNDE ÇALIŞAN
BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU, HAYATIN ANLAMI,
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ, DİNİ TUTUM ALGISİNİN
DEPRESYON VE PSİKOLOJİK BELİRTİ DÜZEYİ İLE İLİŞKİSİ**

Ahmet Furkan DEMİR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr.Sinan CANAN**

İSTANBUL-2019

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CENAZE VE DEFİN HİZMETLERİNDE ÇALIŞAN
BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU, HAYATIN ANLAMI,
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ, DİNİ TUTUM ALGISININ
DEPRESYON VE PSİKOLOJİK BELİRTİ DÜZEYİ İLE İLİŞKİSİ**

Ahmet Furkan DEMİR

164102291

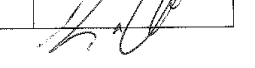
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sinan CANAN

İSTANBUL-2019

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ENSTİTÜSÜ

Öğrenci No	: 164102291	
Öğrenci Adı Soyadı	: Ahmet Furkan Demir	
Anabilim Dalı	: Klinik Psikoloji Anabilim Dalı	
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Sinan Canan	
Tezin Başlığı	: Cenaze ve Defin Hizmetlerinde Çalışan Bireylerin Yaşam Doyumu, Hayatın Anlamı, Psikolojik İyi Oluş, Dini Tutum Algısının Depresyon ve Psikolojik Belirti Düzeyi İle İlişkisi	
Toplantı Tarihi	: 26/12/2019	Saati : 16:00
Öğrenci Savunmaya	☒ Geldi	
<p>Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca tez bilimsel olarak incelenmiş, adayın tez çalışmasını sunmasının ardından, adaya tez çalışması ile ilgili sorular yöneltilmiştir.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavında adayın tez çalışması başarılı bulunarak KABUL edilmesine, ☐ Yapılan savunma sınavı sonunda tez çalışmasının DÜZELTİLMESİNE, düzeltme için adaya ay ☐ EK SÜRE verilmesine (en fazla 3 ay) ☒ Yapılan savunma sınavının sonunda tezin REDDİLMESİNE.</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU</p> <p>İle karar verilmiştir.</p>		
Savunmada Tezin Başlığı :	☒ Değişmedi ☐ Değişti	
Tezin Yeni Başlığı :	☐ Değişmedi	
Öğrenci Savunmaya :	☐ Gelmedi	
<p>Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca yukarıda belirtilen tarih ve saatte Tez Savunma Jürisi toplanmış ancak ilgili öğrenci savunma sınavına gelmemiştir. Adayın tez çalışmasını Jüri önünde sunmadığı için yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki kararı,</p> <p>☐ OY BİRLİĞİ İLE REDDEDİLMİŞTİR.</p>		
Tez Sınavı Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Danışman Üye	Prof. Dr. Sinan CANAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mert AKCANBAŞ	
Üye	Doc. Dr. Korkut ULUCAN	

YEMİN METNİ

Bu çalışmanın kendi tez çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar hiçbir aşamasında etik dışı davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Tarih

Ahmet Furkan DEMİR

İmza

ÖNSÖZ

Tez konumun belirlenmesinde, araştırma aşamasında ve tamamlanmasında değerli zamanını bana ayırarak destek olan çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Sinan CANAN'a ve bu sürecin yön tayininde bana katkı sağlayan değerli arkadaşım Ebrar Yenice KANIK'a, sevgisiyle beni motive eden kıymetli eşim Deniz ASLAN'a tez sürecinde birlikte sabahladığım kedim, oğlum Peyami'ye, her zaman beni destekleyen aneme, babama ve kardeşlerime teşekkür ederim.

ÖZET

(DEMİR, Ahmet Furkan, Yüksek Lisans, İstanbul, 2019)

Cenaze ve Defin Hizmetlerinde Çalışan Bireylerin Yaşam Doyumu, Hayatın Anlamı, Psikolojik İyi Oluş, Dini Tutum Algısının Depresyon ve Psikolojik Belirti Düzeyi İle İlişkisi

Bu araştırmada, Mezarlıklar Daire Başkanlığı bünyesinde cenaze işlerinde çalışan personellerde (imam, gassal, kazıcı ve cenaze şoförleri) çalışan bireylerin yaşam doyumu-hayatın anlamı,psikolojik iyi oluş, dini tutum algısının depresyon ve psikolojik belirti düzeyi ile ilişkisinin incelenmesini amaçlamıştır. Bu amaçla bireyin sahip olduğu sosyo-demografik (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumları, kronik hastalıkları ve sürekli kullandıkları ilaçlar, cenaze işlerinde hizmet süresi, karşılaşılan cenaze sayısı, psikolojik destek önemi, dindarlık durumları) özelliklerin depresyon ve psikolojik belirti düzeyiyle ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini 150 gönüllü cenaze işleri personel oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcılardan veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından araştırmanın amacı doğrultusunda, araştırmacı tarafından oluşturulan 16 demografik soru bulunmaktadır. Bununla birlikte cenaze işleri personellerinin Hayatın Anlamı Ölçeği(HAÖ), Yaşam Doyum Ölçeği, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, Scl 90 Psikolojik Belirti Tarama, Beck Depresyo Ölçeği ve OK Dini Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre; cinsiyet, cenaze sayısı, çalışma süresi, eğitim durumu, ilaç kullanımı ve psikolojik destek almaya ilişkin katılımcıların hayatın anlamı ve yaşam doyumları orta düzeyde, psikolojik iyi oluş ile ilişkili algıları orta-yüksek düzeyde, psikolojik belirti ve depresyon algıları ise düşük düzeyde ve dini tutumları yüksek düzeyde bulunmaktadır. Cinsiyete bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Çalışma süresine bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu SCL-90 psikolojik belirti, psikolojik iyi oluş, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yaşam doyumu ve SCL-90 psikolojik belirti puan ortalamalarında yapılan işe bağlı olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Eğitim durumuna bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu, psiko-

lojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır. İlaç kullanma durumuna bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Psikolojik destek alma durumuna bağlı olarak psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cenaze Hizmetleri Personeli, Depresyon, Ölüm, Psikolojik belirti

ABSTRACT

(DEMİR, Ahmet Furkan, Master, İstanbul, 2019)

The correlation between depression and physiological symptom level and sense of religious attitude, psychological well being, life satisfaction and meaning of life for individuals who work in Funeral Procedures

In this study, it was aimed to examine the depression and physiological symptom level and sense of religious attitude, psychological well being, life satisfaction and meaning of life of the personnel (imams, gassals, diggers and funeral drivers) working in funeral works within the Department of cemeteries. For this purpose, it is aimed to reveal the effects of socio-demographic characteristics (gender, age, marital status, education situations, time of service in funeral works, witnessing the sorrows of funeral relatives, number of funerals encountered, psychological support importance, chronic disorders, continuous medicines, religious attitudes on depression and psychological symptom.

A sample of the study consisted of 150 volunteer funeral workers. To collect data from the participants, there are 16 demographic questions created by the researcher for the research. However, the meaning of life scale, life satisfaction scale, Psychological well-being scale, Psychological symptom level scale, Beck Depression scale and sense of religious attitude Scale were used to individual life.

According to the results, there was no statistically significant relationship between participants who involve with gender, number of corpses, working hours, education level, using drugs(medicines) and having psychological support is at middle level regarding the meaning of life and life satisfaction, are at middle-high level regarding their sense of psychological well-being, are at low level regarding psychological symptoms and sense of depression and are at high level regarding religious attitude. It is understood that depending on gender, the scoring average shows no meaningful difference in the meaning of life, life satisfaction, psychological well-being, Beck depression and religious attitude. It is understood that, depending on working hours, the scoring average shows no meaningful difference in the meaning of life, life satisfaction, SCL-90 psychological symptoms, Beck depression, psychological well-being, religious attitude. It is understood that a meaningful difference was found/reached an average score of SCL-90 psyc-

hological symptom and life satisfaction, depending on the job choices. It is understood that, depending on the level of education, the average score shows no meaningful difference on the meaning of life, life satisfaction, psychological well-being, SCL-90 psychological symptom, Beck depression and religious attitude. It is understood that depending on using drugs, the average score shows no meaningful difference in the meaning of life, life satisfaction, psychological well-being, SCL-90 psychological symptom and religious attitude. It is understood that, depending on psychological support, the average score shows no meaningful difference in psychological well-being, SCL-90 psychological symptom, Beck depression and religious attitude.

KeyWords: Funeral Procedures, Depression, Death, Psychological Symptom

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Araştırmanın Soru ve Hipotezleri	2
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Ölüm ve Ölüm Kaygısı	5
2.1.1. Ölüm ve Ölüm Karşısında Geliştirilen Tutumlar	5
2.1.2. Ölüm Kaygısı	7
2.1.3. Ölüm Kaygısını Açıklayan Yaklaşımlar ve Ölüm Kaygısının Boyutları	8
2.1.4. Ölüm Kaygısını Etkileyen Faktörler	10
2.2. Hayatın Anlamı Algısı	11
2.3. Psikolojik İyi Oluş	13
2.3.1. Psikolojik İyi Oluş Kavramı	13
2.3.2. Psikolojik İyi Oluşun Boyutları	14
2.3.3. Psikolojik İyi Oluşu Etkileyen Faktörler	17
2.4. Dini Tutum.....	18
2.4.1. Tutum ve Dini Tutum Kavramları	18
2.4.2. Dini Tutumun Öğeleri ve Özellikleri	20
2.4.3. Dini Tutumun Oluşumu ve Gelişimini Etkileyen Faktörler	21
2.5. Yaşam Doyumu	23
2.5.1. Yaşam Doyumu Kavramı	23
2.5.2. Yaşam Doyumunu Etkileyen Etmenler	24
2.5.3. Yaşam Doyumunda Etkili Değişkenler	25

2.5.4. Yaşam Doyumu Kuramsal Yaklaşımları	26
2.6. Depresyon	27
2.6.1. Depresyonun Tanımı.....	27
2.6.2. Depresyonun Yaygınlığı ve Nedenleri	28
2.6.3. Depresyonun Risk Etkenleri ve Tanı Kriterleri	29
2.7. Cenaze İşlerinde Çalışan Personeller.....	30
2.7.1. Cenaze İmamı	30
2.7.2. Gassal.....	31
2.7.3. Kazıcı.....	31
2.7.4. Şoför.....	31
3. YÖNTEM	32
3.1. Çalışmanın Amacı.....	32
3.2. Araştırmanın Modeli.....	33
3.3. Evren ve Örneklem	34
3.4. Veri Toplama Araçları	36
3.4.1. Demografik Bilgi Formu	36
3.4.2. Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği.....	37
3.4.3. Yaşam Doyumu Ölçeği.....	37
3.4.4. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği.....	38
3.4.5. SCL-90 Psikolojik Belirti Tarama Listesi	38
3.4.6. Beck Depresyon Envanteri	39
3.4.7. Dini Tutum Ölçeği.....	39
3.4.8. Verilerin İstatistiksel Analizi	40
4. BULGULAR.....	42
5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER.....	51
6. KAYNAKLAR	64
EKLER	74

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı	35
Tablo 2: Katılımcıların Dini İnanç, Kayıp Geçmiş, Kronik Hastalık, İlaç Kullanma ve Psiko Sosyal Destek Alma Durumlarına Göre Dağılımı	36
Tablo 3: Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puanlara Ait Betimsel Değerler.....	42
Tablo 4: Cinsiyete Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t Testi Sonuçları	43
Tablo 5: Çalışma Süresine Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve ANOVA Testi Sonuçları	44
Tablo 6: Mesleğe Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve ANOVA Testi Sonuçları	45
Tablo 7: Eğitim Durumuna Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve ANOVA Testi Sonuçları	46
Tablo 8: İlaç Kullanma Durumuna Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t Testi Sonuçları	47
Tablo 9: İlaç Psikolojik Destek Alma Durumuna Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t Testi Sonuçları.....	47
Tablo 10: Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puanlar Arasındaki İlişkilere Ait Pearson Korelasyon Katsayısı	48
Tablo 11: Hayatın Anlamı, Yaşam Doyumu, Psikolojik İyi Oluş ve Dini Tutum Puanlarının SCL-90 Psikolojik Belirti Puanları Üzerindeki Etkisini Belirlemek İçin Gerçekleştirilen Regresyon Analizi Sonuçları	49
Tablo 12: Hayatın Anlamı, Yaşam Doyumu, Psikolojik İyi Oluş ve Dini Tutum Puanlarının Beck Depresyon Puanları Üzerindeki Etkisini Belirlemek İçin Gerçekleştirilen Regresyon Analizi Sonuçları	49

1. GİRİŞ

1.1. Giriş

İnsanların yaşamında ölüm keşfedilemeyen, üzerinde güç kabul edilmeyen ve çaresi bulunamayan bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu olgu cenaze hizmetlerinde çalışan bir çok kişi içinde artı bir stres kaynağıdır. Cenaze hizmetlerinde çalışanların çalışma hayatı boyunca karşılaştıkları bir çok problem ve ölümle her gün yüz yüze geliyor olmalarının da etkisiyle onlarda daha fazla kaygılı davranışlar ortaya çıkarmaktadır. Çalışanların iş ve çevresel yaşamlarında yüz yüze geldikleri stresli ve kaygılı durumlarda aldıkları psikolojik destek onların işlevsellikleri için önemli bir katkı sağlamaktadır.

Ölüm biyolojik olarak gerçekleştiikten sonra, bir çok insanı etkilemeye başlar. İlk önce kişinin ailesi, yakınları, dostları olmakla birlikte ölen bireyin cenaze işlemlerini gerçekleştiren görevlileri de etkiler. Cenaze hizmetlerinde çalışan personeller bu duygusal süreçten ister istemez etkilenirlerler çünkü bir yas sürecine tanık olurlar. Her gün bu sürece tanık olmak personeli yıpratır. Yıpranan personel de yaşadıkları zorlukları ailelerine ya da arkadaşlarına yansıtabilirler. Cenaze hizmetlerinde çalışan personel günlük yaşamlarında, sürekli olarak ölümün provasını yaşamaktadır. Bu da personelde ölüm kaygısı ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple psikoloji ve sosyoloji olmak üzere farklı alanlarda yapılan çok sayıdaki araştırmalarda ölüm kaygısı ele alınmaktadır. (Dönmez, 2018).

Bireyin yaşantısında en travmatik durum olan kayıp ve yas cenaze işleri personelinin en çok yüz yüze geldiği tekrarlı durumlardır. Bireyin yaşamı içerisinde kaçtığı ve kaçındığı bu durumla her gün yüz yüze gelen bireyler tekrar tekrar travma yaşamakta ve meslekleri gereği bundan kaçamamaktadır. Bu sebepten dolayı çalışanlarda bir çok psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkma riski artmaktadır. Yapılan literatür taraması doğrultusunda, bu alanda yeterli çalışma görülememiştir. Bu sebeple Cenaze işlerinde çalışan personellerin hayata bakış açıları ve psikolojik yansımalarını ele almak önem arz etmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Literatüre bakıldığında travma ve yaş durumu ile her ve sürekli yüz yüze gelen cenaze işlerinde çalışan personellerin yaşantılarına yönelik çalışmaların sınırlı olduğu ve yurtdışında bu konuda çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu sebepten dolayı literatüre katkı sağlamak ve literatürü genişletmek amacıyla Mezarlıklar Daire Başkanlığı bünyesinde cenaze işlerinde çalışan personellerde (imam, gassal, kazıcı ve cenaze şoförleri) hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları demografik özelliklere göre karşılaştırılarak incelemek ve bu değişkenler arası ilişkileri açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1.3. Araştırmanın Soru ve Hipotezleri

Araştırmanın amacından yola çıkarak belirlenen sorulara cevap aranmış ve hipotezler belirlenmiştir.

1. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları ne düzeydedir?

2. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında cinsiyetlerine dayalı anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında çalışma süresine dayalı anlamlı bir farklılık var mıdır?

4. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında mesleğe bağlı anlamlı bir farklılık var mıdır?

5. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında eğitim durumuna dayalı anlamlı bir farklılık var mıdır?

6. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında ilaç kullanma durumuna bağlı anlamlı bir farklılık var mıdır?

7. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında psiko sosyal destek alma durumuna bağlı anlamlı bir farklılık var mıdır?

8. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasında nasıl bir ilişki var mıdır?

9. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutumları psikolojik belirtileri üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

10. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutumları depresyon algıları üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

Hipotezler:

1. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

2. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında cinsiyetlerine dayalı anlamlı bir farklılık vardır.

3. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında çalışma süresine dayalı anlamlı bir farklılık vardır.

4. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında mesleğe bağlı anlamlı bir farklılık vardır.

5. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında eğitim durumuna dayalı anlamlı bir farklılık vardır.

6. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında ilaç kullanma durumuna bağlı anlamlı bir farklılık vardır.

7. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında psiko sosyal destek alma durumuna bağlı anlamlı bir farklılık vardır.

8. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

9. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutumları psikolojik belirtileri üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

10. Cenaze Hizmetlerinde Çalışan Personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutumları depresyon algıları üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, araştırmamızın konusunu oluşturan ölüm ve ölüm kaygısı, hayatın anlamı algısı, psikolojik iyi oluş, dini tutum, yaşam doyumu ve depresyon kavramları ile ilgili kuramsal çerçeve sunulmuştur.

2.1. Ölüm ve Ölüm Kaygısı

2.1.1. Ölüm ve Ölüm Karşısında Geliştirilen Tutumlar

Sözlüklerde “*bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi*”, bilimsel kaynaklarda ise “*hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal bütün fonksiyonlarını tamamen yitirmesi, canlı olma halinin son bulması*” (Badur, 2004) veya “*canlı varlıklarda hayati fonksiyonların mutlak olarak durması, hayatın son bulması, insanda bilinçli deneyimin bitmesi durumu*” (Cevizci, 2013) olarak tanımlanan ölüm; yaşadığı hayatın sonu olması nedeniyle insanoğlu için önemli bir biyolojik gerçeklik olmasının yanında önemli bir sosyal olgudur (Mutlu, 2013).

Zira ölüm, bireyin biyolojik ve sosyal hayatına ilişkin tüm dinamikleri sonlandırması ve sosyal ilişki ağı içerisinde bulunduğu çevresinden bir yoksunluk süreci meydana getirmesinden dolayı içgüdüsel olarak sonsuza kadar yaşama ve hayatını koruma arzusu ve dürtüsüne sahip olan insanoğlunu hayatının her döneminde etkisi altında bulundurmaktadır (Burcu ve Akalın, 2008). Bu nedenle insanoğlu tarihin her döneminde ölümü tanımaya çalışmış, ölüm üzerine düşünmüş (Mutlu, 2013) ve dini inanışına, kişisel özelliklerine, içinde yaşadığı topluma ve kültüre bağlı olarak farklı tutumlar göstermiştir (Hökelekli, 2008). Bazı bireyler ölüm karşısında sevinç duyarken, kimisi kaygı duymuş; ölüm düşüncesi bazıları için stresten kurtulma yolu olurken, bazıları için bir stres kaynağı olmuştur (Mutlu, 2013).

Akademik alanyazın incelendiğinde, bireylerin ölüm olgusu karşısında geliştirdikleri tutumların;

- I. ölümü kabullenmeme,
- II. ölüme meydan okuma,
- III. ölümü isteme
- IV. ölümü kabullenme

olmak üzere dört kategoride gruplandırıldığı görülmektedir (Karakuş, Öztürk ve Tamam, 2012; Çınar, 2015).

Bu tutumlardan ilki olan ölümü kabullenmeme, en özet anlatımla bireyin ölüm gerçeği karşısında kendisini hazır hissetmemesi nedeniyle onu inkâr etmesidir. Bu davranış şekliyle, yaşamın sınırlarının dışına itilen ölümün duygusal yükünden kaçmaya çabalanmaktadır. Bunun için ise bastırma ve maskeleyme adı verilen yollara başvurulmaktadır. Bastırma, bireyin ölüm algısını bilincinden çıkararak etkisiz hale getirmesi; maskeleyme ise bireyin ölümü hatırlamamak için kendisini günlük işlerine vererek hayatı yoğun yaşamasıdır (Dönmez, 2018). Sonuç olarak her iki yolda da iki yoğun bir çaba gösterilmekte ve geleceğe yönelik planlarda ölüm hesaba katılmamaktadır (Hökelekli, 2008).

Ölüme meydan okumada ise birey ölümü kabullenmemekte ve “ölüm gerçek olamaz” şeklinde tepki vermektedir. Bazı inanç sistemlerinde cenaze töreni sırasında şenlik şeklinde törenler düzenlenmesi veya gömmeden önce ölüne süslenmesi bu tutumun bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır (Ross, 1969).

Ölümü isteme; mistik düşünceye sahip bir kişinin ölümü Tanrı’ya kavuşmanın en samimi ifadesi olarak görmesini, ölümün nevrotik açıdan itibar kazanmanın yolu olarak algılanmasını veya intihar eyleminde ölümün birey tarafından istenmesini ifade etmektedir. Bu durumlarda, daha çok şehitlik vb. dini inançlar ile Yaratıcı’ya kavuşmak isteyen bireylerin sergiledikleri tutum ölümün istenmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Hökelekli, 2008).

Ölümü kabullenme ise yine daha çok dini inanışların etkisiyle ölüm karşındaki “kabullenme tutumunu yani ölümün hayatın doğal bir parçası olduğu algısını” ifade etmektedir (Karaca, 2000: 230).

2.1.2. Ölüm Kaygısı

Ölüme karşı geliştirilen tutumların yanında ölüm ile ilgili önemli olgulardan birisi de pek çok insanın hayatının her döneminde yaşayabildiği bir kaygı türü olarak dikkat çeken ölüm kaygısıdır. Bu nedenle başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere farklı alanlarda yapılan çok sayıda araştırmalarda ölüm kaygısı ele alınmaktadır (Dönmez, 2018).

Ölüm kaygısının ne olduğuna geçmeden önce kısaca kaygı ve korku kavramları üzerinde durmak yerinde olacaktır. Kaygı, kökü Yunanca’daki endişe anlamına gelen “anxietes” kavramına dayanan ve özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından bugüne üzerinde yoğun çalışmalar yürütülmüş olan önemli bir kavramdır (Erdoğan, 2009: 9). Ancak kaygı kavramı bugün pek çok kaynakta korku kavramı ile karıştırılmakta ve birbirinin yerine kullanılabilir. Oysaki kaygı ve korku kavramları birbirinden farklı psikolojik durumları ifade etmektedir. Aynı zamanda endişe ve anksiyete kavramları ile de açıklanan kaygı; “hoş olmayan düşünceler, gerginlik hissi, korku, sinirlilik ve fizyolojik değişikliklerin birleşimini içeren duygusal tepkiler ve artmış fizyolojik uyarılmışlık veya nedeni bilinmeyen ve kötü bir şey olacakmış düşüncesi ile ortaya çıkan gerginlik duygusu” olarak tanımlanmaktadır. Korku ise nedeni bilinen gerçek bir tehlike karşısında yaşanan, daha uzun süreli olarak devam eden ve kaygıdan daha şiddetli bir duygudur (Aydın, 2018).

Ölüm kaygısı ise kısaca “özel hoşnutsuzluk ve endişe hislerini kapsayan, ölüme ilişkin çeşitli yönlerin tasavvur edilmesi veya tahmin edilmesi üzerine temellenen, duygusal bir tepki” (Neimeyer, 1998) veya “kişinin kendi ya da başkalarının ölümü düşüncesiyle çok boyutlu endişelerinin ortaya çıkardığı, varoluşsal kökenli, rahatsızlık verici bir duygu” (Nyatanga ve Vocht, 2006) olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla ölüm kaygı-

sı, ölüm olgusu ile ilgili olarak bireylerin duydukları kaygıları, endişeleri veya üzüntüleri içine almaktadır.

Ancak kaygı ve korkunun kavramsal olarak birbirine çok yakın olmalarının etkisi ölüm kaygısı kavramında da kendisini göstermektedir. Ölüm kaygısı ve ölüm korkusu kavramlarının kullanımı ile ilgili çeşitli kavramsal tartışmaların yaşandığı görülmektedir. (Dönmez, 2018). Kimi araştırmacılar hem ölüm korkusunun hem de ölüm kaygısının kaynağının belirsiz olmasından dolayı ölüm kaygısı ve ölüm korkusunu benzer anlamda kullanmakta ve aynı anlama geldiklerini savunmakta, ölüm korkusu ve ölüm kaygısı kavramları arasında bir ayrıma gidilmesine gerek duymamaktadırlar. Kimi araştırmacılar ise ölüm korkusunun kaygıdan öte gerçek anlamıyla bir korku olduğunun altını çizmektedirler. Ölüm kaygısı ve ölüm korkusunu farklı gören araştırmacılara göre kaygı, “endişeyi” tanımlarken; korku “somut olarak ölmekten korkmayı” ifade etmektedir (Lehto and Stein, 2009).

2.1.3. Ölüm Kaygısını Açıklayan Yaklaşımlar ve Ölüm Kaygısının Boyutları

Ölüm kaygısının insanoğlunun hayatında yer alan önemli bir sosyal olgu olmasından dolayı ölüm kaygısını ortaya çıkaran nedenler ile ilgili çeşitli yaklaşımlar ortaya koyulmuş ve ölüm kaygısının boyutları gibi konularda çok çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Ölüm kaygısını açıklayan yaklaşımlar arasında psikanalitik yaklaşım, varoluşçu yaklaşım, bilişsel yaklaşım ve dehşet yönetimi yaklaşımı öne çıkmıştır (Dönmez, 2018).

Bunlardan psikanalitik yaklaşıma göre ölüm tecrübe edilemediğinden bilinçaltında bir karşılığı yoktur. Dolayısıyla ölüm korkusu, deneyimlerin ortaya çıkardığı ruhsal çatışmalar ve deneyimle ilişkili olan korkulara dayanmaktadır. Psikanalitik yaklaşıma göre, bireyin ölüm kaygısının kaynaklarının neler olduğu ile ilgili olarak ölüme dair kaygı, düşünce ve hislerinin temelinde bilinçli şekilde yüzleşemediği “ruhsal bir depo” yer almaktadır. Bu depo, bastırılan endişelerden ve çözülmemiş ruhsal sorunlardan oluşmakta ve ölüm kaygısı “tecrübelerden kaynaklanan ruhsal çatışmalara” dayanmaktadır (Freud, 1997).

Varoluşçu yaklaşıma göre ölüm kaygısının nedeni, “bireylerin ölümü öznel olarak karşılamak yerine, onu inkâr ederek kendilerini korumaya çalışmalarıdır”. Dolayısıyla ölüm ilk kaygı sebebidir (Yalom, 2013). Varoluşun yokluğu olan ölümden sürekli olarak kendini korumak zorunda hisseden ve buna uygun şekilde hareket eden birey sürekli bir ölüm endişesi ve korkusu duymaktadır (Gedik, 2007).

Bilişsel yaklaşıma göre, bireylerin ölümü kötü algılamalarının nedeni ölümü kötü olarak düşünmeleridir. Bu olumsuz düşüncelerin sonucunda da ölüm kaygısı gelişmektedir (Beck ve Emery, 2006). 1996 yılında Greenberg tarafından öne sürülen dehşet (veya terör) yönetim kuramına göre ise ölümlü olduğunu bilmek, tüm insanlar için varoluşsal bir kaygı kaynağıdır. Ölüm kaygısı, duygusal ve bilişsel bileşenlerden oluşmaktadır. Ölüm ile ilgili konulara ilgi duyma, sıkça ölümü düşünme gibi bilişsel bileşenler ve bireyin yok olmayı öngörmesi sonucu hissettiği duygusal gerginlik gibi duygusal bileşenler ölüm kaygısını ortaya çıkarmaktadır (Gençtan, 2003).

Ayrıca, yapılan araştırmalar sonucunda ölüm kaygısının çok boyutlu bir kavram olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu boyutlardan öne çıkanlar ise yakınlarını kaybetme korkusu, belirsizlik ve yalnızlık korkusu, ölümden sonra cezalandırılma korkusu, kimliğini kaybetme korkusu, arkada kalanlar için kaygı, acı duyma korkusu, denetimi kaybetme korkusu ve yok olma korkusudur (Öztürk, 2010).

Ölüm kaygısının boyutlarından birisi olan yakınlarını kaybetme korkusu, birey için ölüme yaklaşma düşüncesinin aynı zamanda sevilen insanlardan da ayrılma zorunluluğu anlamına gelmesidir (Bilgici vd., 2000). Bu nedenle birey yakınlarını kaybetmekten korkmaktadır. Belirsizlik korkusu, ölümün birey için büyük bir belirsizlik hali olmasını ve korku doğurmasını ifade etmektedir. Ölüm sonrası cezalandırılma korkusu, ölüm sonrasında cezanın varlığına yönelik inanca sahip olan bireylerde ortaya çıkan kaygı veya korkudur. Çünkü birey cezanın dayanılmaz olabileceğini düşünmektedir (Öztürk, 2010). Acı duyma korkusu, çeşitli hastalıkların neden olabileceği yoğun acının düşünülmesi ile ortaya çıkan korkudur. Denetimi kaybetme korkusu, yaşlanma ve çeşitli hastalıklar nedeniyle bireyin beden denetiminin azalmasının ortaya çıkardığı bir korku iken; yok olma korkusu ise özellikle ölümden sonra yaşam inancına sahip olmayanlarda ortaya çıkan ölümden sonra yok olunacağını bilme korkusudur (Hökelekli, 2008).

2.1.4. Ölüm Kaygısını Etkileyen Faktörler

İnsanlarda ölüm kaygısı, kaynağı ve boyutları ne olursa olsun çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörlerden bazıları inanç yani dindarlık, kültür, yaş, cinsiyet, medeni durum, fiziksel veya ruhsal hastalık, kişisel özellikler, meslek, eğitim, bir yakınının ölüm deneyimini yaşamış olmak, çocuk sahibi olma/olmama ve sahip olunan çocuk sayısı, sosyoekonomik durum ve zekâ olarak sayılabilir (Ertufan, 2008).

Bu faktörlerden her birisinin ayrı etkisi olmasına karşın özellikle inanç yani dindarlık ve kültür önemli bir yere sahiptir. Çünkü genel olarak bütün dinler kendi inanlarını ölüm kaygısına karşı korumaktadır. Dolayısıyla yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda, her dini inanışın ve buna bağlı olarak kültürün ölüme anlam yükleme konusunda farklılık gösterdiği görülmektedir. Farklı dini inanışlarda ve kültürlerde yaşayan insanların ölüm kaygısı düzeylerinin ve bu kaygıyı yaşayış şekillerinin farklı olduğu tespit edilmiştir (Dülger, 2014).

Ölüm kaygısını etkileyen faktörler arasında öne çıkanlardan birisi de yaşlıdır. Yaşlıların; bakım sorumluluklarına ilişkin kaygıları, yetersizlikleri, hayattan izole olmak gibi nedenlerle yaşamaya karşı hissettikleri korku ölüm kaygısını arttırmaktadır. Dolayısıyla ölüm kaygısının genel olarak gençlere göre yaşlılarda daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Dağlı, 2010).

Cinsiyet ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda ise kadınların ölüm kaygısı düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, evli bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin bekarlara göre evli bireylerin eş ve çocuklarına karşı sorumluluklarının olması nedeniyle daha yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır (Dönmez, 2018).

Öte yandan herhangi bir fiziksel veya ruhsal hastalık nedeniyle sakat kalma durumları veya işlevselliğin yitirilmesi ölüm kaygısı düzeyini arttırmaktadır. Bunun yanında, ölümcül bir hastalığı olduğunu öğrenen bireyin, tedaviye rağmen belirtilerde yeterli düzelme olmaması, ağrı deneyimlerine ilişkin kaygı, hastalığının tanı ve gelişiminin belirsiz olması, ölüm sürecinin son döneminde hissedeceği çaresizlik, yaşamın sonu

ile ilgili kişisel düşünceleri gibi nedenler ölüm kaygısının şiddetini belirlemektedir (Ertufan, 2008).

Bütün bu faktörlerin yanında bazı meslek grupları kaçınılmaz olarak ölümle daha sık karşılaşmaktadır. Hatta acil servis ve yoğun bakım, cenaze işleri, onkoloji servisleri ile polis ve itfaiyeci gibi meslek gruplarında çalışanlar için ölüm sıklıkla karşılaşılan bir olgudur. Bu mesleklerde çalışanlar ölüm ve ölüm anı ile çok sık karşılaşmakta, ölümle daha fazla yüzleşmektedirler. Ancak bu mesleklerdeki kişilerin ölüme yaklaşımlarının da etkisiyle ölüm kaygısı daha yüksek veya daha düşük olabilmektedir. Nitekim bir araştırmada ölüm riski yüksek olan polis, itfaiyeci ve pilotların ölüm kaygılarının diğer alanlarda çalışanlara göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dönmez, 2018).

2.2. Hayatın Anlamı Algısı

İnsanoğlu, tarihin ilk çağlarından bugüne hayatın anlamını çözme çabası içerisine girmiş, birçok düşünür, filozof ve bilim insanı hayatın anlamının olup olmadığı ve varsa bunun ne olduğu ile ilgili araştırmalar yaparak düşünceler ortaya atmıştır. Bunların sonucunda da farklı kavramsallaştırmalar ve kuramlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, psikoloji alanındaki birçok kuramcı hayatın anlamı konusuna önem vermiş ve çalışmalarına bu konuyu dahil etmiştir. Bu araştırmaların bazılarında anlamsızlığın hayatın bütünlüğünü bozduğu ve bu nedenle hastalığa eşdeğer olduğu savunulmuştur. Hayatın anlamı ile insan davranışlarını ve yazgısını nasıl etkilediğini bilmenin insan toplumunun esenliği için hangi faydaları sağladığı psikolojinin önemli konularından birisini oluşturmuştur (Yıldırım Usta, 2018).

Bunlar arasında hayatın anlamının ne olduğu ile ilgili olarak öne çıkanlardan birisi kavramın sıklıkla hayatın amacı ile ilişkilendirilmesi ve ayrılmaz bir bütün olarak görülmesidir. Örneğin Frankl (2010) hayatın anlamının, hayatı anlamlı kılma ve bir anlam bulma çabası veya insanda doğuştan gelen temel bir güç olduğunu belirtmiştir. Jim ve arkadaşları (2006) ise hayatın anlamını kısaca bireyin hayatındaki önemli hedefler ve hayatın amacı veya değeri olarak açıklamışlardır. Ancak bir kısım araştırmacılar ise

ortaya atılan bu düşüncelerin aksine hayatın amacı ile anlamının farklı olgular olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin Yalom (2001) tarafından hayatın anlamı, bireyin varoluşunun ve bu dünyadaki varlığının anlamı olarak açıklanmıştır.

Farklı bazı araştırmalarda ise hayatın anlamı; hayatın amacı veya varoluşundan ayrı olarak kişilik özelliği veya farklı bileşenlerin ortaya çıkardığı bir duygu olarak açıklanmıştır. Örneğin Ryff (1989), hayatın anlamını iyi oluşun bir göstergesi olarak olumlu bir kişilik özelliği olarak tanımlamıştır. Adler (2017) ise hayatın anlamının tek bir açıklamasının olamayacağını, yeryüzünde yaşayan insan sayısı kadar görüş olabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla ortaya atılan hayatın anlamına dair tanımların hiçbirisi kusursuz ve mutlak doğru değildir. Çünkü hayatın anlamı her bireye göre değişen bir olgudur (Adler, 2017).

Reker ve Wong (1988) ise hayatın anlamını üç bileşenden oluşan çok boyutlu bir olgu olarak tanımlamışlardır. Yani hayatın anlamı üç bileşenli bir yapı özelliği göstermektedir. Bu bileşenler; bilişsel inançlar, güdüsel bileşen ve duygusal bileşen olarak adlandırılmıştır. Bilişsel bileşen, evrensel bir inanç sistemini ve bireyin dünya görüşünü kapsamaktadır. Güdüsel bileşen, bireyin yaşamı boyunca hangi hedefleri takip etmesi gerektiğini ve hayatını nasıl yaşaması gerektiğini gösteren bir rehber özelliği göstermektedir. Duygusal bileşen ise bireyin hayatından doyum almasını ve mutluluk hissini içermektedir. Dolayısıyla araştırmacılar, bu bileşenlerden yola çıkarak hayatın anlamını; *“hayatın amacının ne olduğunu anlamak, bu amaç doğrultusunda faydalı işlerle uğraşmak ve bunları gerçekleştirerek yaşam doyumuna ulaşma duygusu”* olarak tanımlamıştır (Soylu, 2016).

Ayrıca, Park ve Folkman (1997) hayatın anlamını; bireyin yaşamındaki temel hedefleri, inançları ve sorumluluklarını içeren evrensel (global) ve belirli olaylara ilişkin bireyin değerlendirmelerini içeren durumsal (situational) anlam olmak üzere iki alt boyut ile açıklamışlardır. Yalom’a (2001) göre ise hayatın anlamı kozmik anlam ve dünyevi anlam olma üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsan hayatının veya genel olarak hayatın tamamıyla tutarlı bir yapıya uyup uymadığı yani bireyin dışında ve ondan üstün olarak var olan bir düzen kozmik anlam kapsamında yer almıştır. Dünyevi anlam ise amaçla ilişkilidir. Dünyevi anlama sahip olan bir kişi hedef veya hedeflerle hayatına anlam katmakta, hayatını bir amaca veya işleve bağlı olarak yaşamaktadır. Dolayısıyla bir bi-

rey kozmik anlama sahip olmaksızın dünyevi anlama sahip olabilmektedir (Yalom, 2001).

2.3. Psikolojik İyi Oluş

2.3.1. Psikolojik İyi Oluş Kavramı

Psikolojik iyi oluş en kısa tanımıyla, “*kendini iyi hissetmenin ve mutluluğun ötesinde kendini gerçekleştirmeyi hedefleyen adımlar atma düşüncesini içinde barındıran bir tür iyilik hali*” olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla psikolojik iyi oluş sadece öznel mutluluk değil, aynı zamanda bireyin kendine göre nasıl yaşadığı ve potansiyelini gerçekleştirmesi ile ilgili bir kavram olarak öne çıkmakta (Hefferon ve Boniwell, 2014) ve özetle “*kişinin bireysel gelişimini sağlamak için hayata karşı çaba harcaması*” olarak ifade edilmektedir (Waterman, 1993).

Ancak yapılan kapsamlı tanımlarda psikolojik iyi oluşun ne olduğu daha yakından anlaşılmaktadır. Yapılan kapsamlı tanımlardan birinde psikolojik iyi oluş kavramı, kişinin kendi çizgilerinin bilincinde olduğunda bile kendisinden memnun olmasını, kendisi ile ilgili olan algılarının olumlu olmasını, kendi gereksinim ve arzularını karşılayabilecek biçimde çevreyi biçimlendirmesini, çevredeki diğer kişilerle güvenilir ve samimi ilişkiler geliştirmesini, kimseye bağımlı olmadan davranışta bulunabilmesini, kendi potansiyelinin sınırlarını bilmesini, hayat ile ilgili amacının ve hayatının anlamının olmasını, bu potansiyeli geliştirmeye çabalamasını ve sınırlarının bilincinde olmasını ifade etmektedir (Keyes, Shmotkin and Ryff, 2002).

Ayrıca, psikolojik iyi oluş, erdem ve gerçek mutluluğun hayatta yapmaya değer şeyleri yapmakla bulunacağını ifade etmesi açısından da önemli bir kavramdır. Çünkü psikolojik iyi oluş kavramı, basit bir şekilde doyum ve haz ve iyi hissetmekten daha fazlasını ifade etmektedir. Psikolojik iyi oluş kavramı ile iyi oluşun temelinde in-

sanın potansiyelinin gerçekleştirilmesinin yattığı düşüncesi savunulmaktadır (Hefferon and Boniwell, 2014).

Psikolojik iyi oluş kavramı ilk defa 1969 yılında Bradburn tarafından kullanılmıştır. 1980'lerde ise Ryff tarafından kavram detaylı olarak ele alınmış ve bu yıllarda hâkim olan pozitif insan işlevselliğinin eksikliklerini tamamlayabilmek için psikolojik iyi oluş adıyla bir model geliştirilmiştir (Ryff, 2014: 10). Ryff, insanoğlunun gelişebilmesi ve hayata daha pozitif bakabilmesi için Rogers'ın tam işlevsel insan, Maslow'un kendini gerçekleştirme, Neugarten'in yetişkinlik ve yaşlılıkta kişilik değişiminin özellikleri, Bühler'in temel yaşam eğilimleri, Allport'un olgunlaşma, Birren'in gelişen zihinsel sağlık, Erikson'un kişisel gelişim, Jung'ın bireyselleşme ve Jahoda'nın zihinsel sağlık gibi birçok araştırmacının insan davranışları üzerine yaptığı çalışmalardan faydalanmıştır (Polatcı, 2019).

Ayrıca gelişim psikolojisinden, işlevsel olma ve olgunlaşma kavramlarından, ruh sağlığını pozitif kriterlerle açıklama bakış açısından ve kendini gerçekleştirme çalışmalarından etkilenmiştir. Sonuç olarak, psikolojik iyi oluş üzerine teorik bir bakış açısı ortaya atılmış, altı psikolojik boyuttan meydana gelen kuram oluşturulmuştur. Bu bakış açısında psikolojik iyi oluşun, bireyin kendi hakkındaki pozitif öznel duygularının varlığından veya hasta olmamasından daha fazlasını ifade ettiği, iyi oluşun sadece mutluluk değil, kendini geliştirme olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulanmıştır (Berzonsky and Ciecuch, 2016).

2.3.2. Psikolojik İyi Oluşun Boyutları

Ryff, kişilik ve gelişim gibi kuramcılarının psikolojik sağlığa ilişkin kuramsal açıklamalarını temel alarak ve bireysel olma, kendini gerçekleştirme, iyi gelişme gösterme ve tam işlevsellik gibi kavramları ortaya çıkararak “Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş” olarak adlandırılan modeli geliştirmiştir. Bu model, pozitif işlev sergileyen bireyin özelliklerini araştıran kuramların bir birleşimi özelliği göstermektedir. Oluşturulan modelde Rogers'ın tam işlev yapan insan, Neugarten'in yetişkinlik ve yaşlılıkta kişilik değişiminin özellikleri, Erikson'un psiko-sosyal aşamaları, Allport'un olgunlaşma,

Buhler'in temel yaşam eğilimleri, Jung'un bireyselleşme kavramları, Maslow'un kendini gerçekleştirme, Jahoda'nın belirlediği olumlu psikolojik sağlık ölçütlerinden yararlanılmış, bu kuramların ortak noktaları alınıp birleştirilmiştir (Polatçı, 2019).

Modelde psikolojik iyi oluşun boyutları şu şekilde belirlenmiştir Ryff (2014: 11):

- I. Kişisel Gelişim
- II. Özerklik/Otonomi
- III. Başkalarıyla Pozitif İlişkiler
- IV. Çevresel Hâkimiyet
- V. Kendini Kabul
- VI. Yaşam Amacı

Kişisel gelişim boyutu, kişinin kendi potansiyelinin ve yeteneklerinin farkında olması ve bundan nasıl yararlandığını bilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ryff, 2014). Çünkü kendilerini geliştiren ve yaşam boyu ilerlemeye devam eden bireyler yaratıcı kararlar alabilmektedirler (Schmutte and Ryff, 1997). Bu nedenle, psikolojik iyi oluşun boyutlarından birisini kişisel gelişim meydana getirmektedir. Kişisel gelişim becerisi yüksek olan bireylerin, kendini devamlı gelişen biri olarak görmesi, zaman ilerledikçe kendini daha fazla tanıması, sürekli bir gelişim hissine sahip olması, sahip olduğu potansiyeli gerçekleştirdiği inancına sahip olması, hayatında karşılaştığı yeni deneyimlere açık olması ve gün geçtikçe kendisinde ve davranışlarında ilerleme görmesi beklenmektedir (Ryff, 1989).

Özerklik (otonomi) boyutu ise bireyin toplumsal baskıya direnerek ve içinden geldiği gibi davranarak kimseye bağlı olmadan yaşamını devam ettirebilmesi, kendine özel standartlara göre kendini değerlendirebilmesidir ve kendi yaşamı ile ilgili kararlarını verebilmesidir. Ayrıca, bireyin kendi kendine karar verebilmesi ve düşünce ve davranışlarını sosyal baskılar olmasına rağmen kişisel standartlarına göre düzenleyebilmesi olarak açıklanmaktadır. Çünkü iyi oluşun temelinde bireyin eylemlerinin ve düşüncelerinin kendi kontrolü dışındaki nedenler ve araçlarla değil, kendisi tarafından belirlenme-

si yatmaktadır (Polatçı, 2011). Özerkliği yüksek olan birey davranışlarını içsel olarak düzenleyebilir, kendi kararlarını alabilmektedir, kendisini öznel standartlarına göre değerlendirebilmektedir, bağımsızdır ve düşünce ve davranışlarını belirlerken sosyal baskılarla başa çıkabilmektedir (Avşar, 2019).

Başkalarıyla pozitif ilişkiler boyutu ile sıcak ve güvene bağlı kişilerarası ilişkilerin önemi üzerinde durulmakta ve kişinin ilişkilerinde dışa dönük bir yapıya sahip olması vurgulanmaktadır. Çünkü kendini gerçekleştiren kişilerin, başkaları ile daha fazla sevgi, daha derin dostluklara sahip oldukları ve tüm insanlar için sevecenlik ve empati duyguları güçlü olan bireyler oldukları görülmektedir (Ryff, 1989). Bu boyutu gelişmiş olan bireyler, güçlü bir empati, sevgi ve yakınlık becerisine sahiptir. Kişilerarası ilişkilerde tatmin edici, sıcak ve güvene dayalı ilişkiler kurarlar. İnsan ilişkilerinde iş birliği içerisinde hareket ederler ve diğerlerinin iyi oluşu hakkında duyarlıdır. Ryff'a göre diğerleri ile olumlu ilişkileri yüksek düzeyde olan bireylerin, diğerlerinin iyiliği ile ilgilenme eğilimi, diğer insanlar ile doyum veren, samimi, güvenilir ilişkileri; kişilerarası ilişkilerinin karşılıklı özveri gerektirdiğine dair bilgisi ve kuvvetli bir yakınlık, empati ve acıma yeteneği bulunmaktadır (Avşar, 2019).

Çevresel hâkimiyet ise özet bir açıklama ile "*bireyin, kişisel ve ruhsal koşullarına uygun bir çevre yaratma veya seçme becerisi*" olarak tanımlanmaktadır. Kişinin kapasitesine veya ihtiyaçlarına uygun çevre bulması veya oluşturması çevresel hâkimiyetinin ana unsurudur. Çünkü çevresel hakimiyeti yüksek olan bir birey çevresel faaliyetlerin karmaşık yapısını kontrol eder, çevreyi yönetme konusunda yetkinlik ve hakimiyet anlayışına sahiptir, kişisel ihtiyaç ve değerlerine uygun içerikleri seçebilir, etraftaki fırsatları etkin biçimde kullanır veya oluşturabilir (Avşar, 2019). Bu nedenle öz-yeterlik, duygusal denge, yaşam tatmini ve öz-saygı çevresel hâkimiyet için önemli özelliklerdir (Ryff and Singer, 2006).

Bir diğer boyut olan kendini kabul; ruh sağlığı, olgunluk ve optimal düzeyde psikolojik işlevselliğin karakteristik özelliğidir ve kişinin motivasyon kaynaklarını, kendi hareketlerini ve duygularını doğru saptamasını, ayrıca kendisinin negatif yönlerinin neler olduğunu da bilmesini savunmaktadır (Ryff and Singer, 2006). Sonuç olarak kendini kabul boyutu, bireyin kendinin farklı özelliklerini tanınması ve kabul etmesi, geçmiş hayatı ile ilgili olumlu duygular hissetmesi ve kendine karşı olumlu tutum sergilemesini ifade etmektedir (Ryff and Keyes, 1995). Kendini kabul boyutu gelişmiş birey-

ler benliğinin olumlu ve olumsuz özellikler içeren yönlerini kabul ederler, kendileriyle ilgili olumlu bir tutuma sahiptirler ve geçmiş yaşamlarıyla ilgili olumlu duygulara sahiptirler. Ryff'a göre, kendini kabul "bireyin kendi ile ilgili pozitif tutumlar takınması" anlamına gelmektedir. Kendini kabul etme konusunda yeterli olan bireylerin, pozitif ve negatif yönleri ile benliklerinin farklı özelliklerini içselleştirmeleri ve kendileri ile ilgili pozitif tutum sergilemeleri beklenmektedir (Ryff and Keyes, 1995).

Son olarak yaşam amacı ise bireyin bir amaca yönelik olması gerektiği konusundaki inancını gösteren ve yaşamını anlamlı kılan bir boyuttur ve varoluşçu bakış açısını esas almaktadır (Ryff and Singer, 2006). Çünkü yaşam amacı olan insanların zorluklarla daha iyi mücadele edebildikleri, yaşama daha sıkı bağlandıkları, biyolojik olarak daha uzun süre varlıklarını sürdürebildikleri ve çıkan sorunlara çözüm yolları bulabildikleri gözlemlenmiştir (Aydın vd., 2015). Dolayısıyla kişinin yaşadığı hayatı yaşamaya değer bulması ve hem geçmişte hem de şu anda yaşamın kişi için önemli anlamlar taşıması yaşam amacı boyutunun kapsamında değerlendirilmektedir (Ryff, 1989).

2.3.3. Psikolojik İyi Oluşu Etkileyen Faktörler

Psikolojik iyi oluş kavramı ile ilgili literatür incelendiğinde kavramı etkileyen bazı faktörlerin olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi yaştır. Yaklaşık 10 yıl boyunca Ryff'ın geliştirmiş olduğu psikolojik iyi oluş modelinde yer alan altı boyutun farklı yaş profillerinde nasıl değiştiği izlendiğinde yaşın psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik iyi oluşu etkileyen diğer faktör cinsiyettir. Yapılan çalışmalarda genel olarak kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin, erkeklerin psikolojik iyi oluş düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Psikolojik iyi oluşu etkileyen diğer bir faktör kişilik ve duygulardır. Ortaya çıkan sonuçlar, farklı kişilik ve duygusal kalıplara sahip olan bireylerin psikolojik iyi oluşlarının farklılaşabildiğini göstermektedir (Polatcı, 2019).

Ayrıca psikolojik iyi oluşu etkileyen faktörler Doğan (2018) tarafından aşağıdaki gibi maddeleştirilmiştir:

1. Hayatımın bir anlamı ve amacı var diyebilme,
2. Bireyin kendisini sevmesi yani öz-saygı,
3. Bireyi bir işi yapmak için harekete geçiren güç olan umut,
4. Tutkulu, kararlı ve azimli olma,
5. Bireyin yaşamındaki olumlu şeyleri fark ederek şükran duyması,
6. Bireyin kendisine yapılanları affedici olması,
7. Karşılıksız iyilik yapma durumu,
8. Bireyin kendine karşı merhametini ifade eden öz-anlayış,
9. Samimi ve kendi gibi davranma yani özgünlük,
10. Her zaman her yerde öğrenmeyi sevmeyi yani entelektüel iyi oluş,
11. Bireyin iyi veya kötü gününde onu gerçekten önemseyen birilerinin varlığını hissetmesi yani sosyal destek,
12. Farkındalık,
13. Sosyal zekâ,
14. Zamanın nasıl geçtiğini anlamayacak şekilde yapılan işe odaklanma.

2.4. Dini Tutum

2.4.1. Tutum ve Dini Tutum Kavramları

Tutumun ne olduğu ile ilgili olarak ortak bir tanım bulunmasa da farklı özelliklerinin vurgulanması yoluyla çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlarda tutum; “bireyin

dünyasındaki bir olaya karşı duygusal, güdüsel, bilişsel ve algısal süreçlerin kalıcı ve sürekli bir örgütlenmesi” (Krech and Krutchfield, 1980), “bireyin bir insana veya objeye yönelik duyguları, inançları ve süreklilik arz eden bilinçli davranışlarının sergilenmesi” (Myers, 1999) veya “hangi bir kişiye, nesneye ya da fikre karşı davranışsal bir eğilim içeren ve duygusal ve bilişsel öğeleri olan oldukça kalıcı bir sistem” (Freedman, vd., 1993) olarak açıklanmıştır. Sherif ve Sherif (1996) ise yapmış olduğu tanımda tutumu “bireyin herhangi bir değer yargısıyla damgalanmış bir nesne veya duruma ilişkin olarak olumlu mu yoksa olumsuz mu duygusal tepki göstereceğini belirleyen oldukça sürekliliği olan bir hazır olma durumu” olarak tanımlamıştır.

Dolayısıyla tutum doğuştan gelmeyip sonradan yaşantı yoluyla kazanılan, bireyin yetiştiği kültürel çevre içinde sosyalleşme yolu ile bir anda değil uzun zaman sürecinde oluşan ve bireylerin bir nesne karşısında olumlu veya olumsuz duygu ve düşüncelerini yansıtan eğilim olarak açıklanmaktadır. Ancak tutumlar ön eğilimlerden ve geçici davranışlardan farklıdır. Çünkü tutumlar kalıcı ve sürekli buna karşılık ön eğilimlerin bir kısmı kalıcıdır. Kalıcı olan ön eğilimler zamanla tutum halini almaktadır (Doğan, 2007).

Bireyin somut veya soyut fark etmeksizin her şeye karşı çok sayıda tutumu olabilmekte, yani birey için sosyal organizasyonlar, insan grupları, belli bir nesne, sanat, siyasi veya ekonomik bir olay, felsefe veya dini inanış gibi her şey bir tutumun konusu haline gelebilmektedir. Hatta birey kendisine karşı dahi bir tutuma sahiptir. Dolayısıyla dini tutum da bireyin tutumlarından birisidir ve kısaca kişinin dine ve dinle ilgili olan durumlara karşı olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce ve davranış durumu içinde olma eğilimidir. Kişinin dinin bütününden ya da herhangi bir esastan hoşlanması veya hoşlanmaması, dine dair lehte ve aleyhteki birtakım faaliyetleri veya dine dair bilgi ve inançları ve dinle ilgili davranışları dini tutumunu oluşturmaktadır (Bayraktar, 2003). Dolayısıyla dini tutum; “*din kavramının kişide uyandırmış olduğu duygu, düşünce ve davranış eğilimlerinin zamanla uyumlu ve devamlı bir bütün meydana getirmesi sonucunda oluşan, dine ait devamlı ve düzenli duygu, bilgi ve davranış eğilimlerin tümü*” olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 1998).

2.4.2. Dini Tutumun Ögeleri ve Özellikleri

Dini tutumun bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır. Bunlardan bilişsel öge; dini tutumun zihni (cognitive) unsurunu oluşturmakta ve bireyin dine yönelik olumlu veya olumsuz tepkide bulunma inançlarından, çocukluk döneminden başlayarak ölünceye kadar devam eden din hakkındaki bilgi ve düşüncelerinden meydana gelmektedir. Dolayısıyla dini tutumun bilişsel ögesi bireyin başta aile ortamı olmak üzere yetiştiği çevreden yani kültürden, aldığı örgün ve yaygın din eğitiminden, okuduğu kitap, dergi vb. yayınlardan, izlediklerinden, dinlediklerinden, katıldığı sohbetlerden veya konferanslardan etkilenmektedir. Bunlar arasında özellikle ailenin ve içinde yaşanılan çevrenin dini tutumun bilişsel ögesi üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır (Doğan, 2007).

Dini tutumun duygusal ögesi ise din ile ilgili hisler, heyecanlar ve duyguları meydana getirmektedir. Çünkü tutuma konu olan obje ya hoş gitmekte ve bu objeye sempati ile bakılmakta veya hoşlanılmamakta ve antipati ile yaklaşılmaktadır. Bunun sonucunda da duygusal öge ortaya çıkmaktadır (Krech, Crutchfield and Ballachey, 1983). Ancak dini tutumda bu çok daha baskın bir şekilde gerçekleşmektedir. Din, doğası gereği bir bağlılık ve teslimiyet duygusu içerdiği için mutlak bağlılık hissi ve eşsiz bir duygu ortaya çıkmaktadır (Allport, 2004).

Dini tutumun davranışsal ögesi ise dini davranış eğilimini ifade etmektedir. Çünkü tutumlar her zaman uyumlu olmamakla beraber sonuç olarak davranışları tetiklemekte ve yönlendirmektedir. Dolayısıyla dini tutumun davranış boyutu bilişsel ve duygusal ögeler ile ilişkili olan her türlü davranışa hazır olma eğilimini içermektedir. Ayrıca dini tutumun davranışsal ögesi normatif ve duygusal davranışlar olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Normatif davranış tutum konusundaki bilgi ve inançlara dayanan davranışları, duygusal davranış ise tutum konusunda hoş giden veya gitmeyen davranışları meydana getirmektedir (Kaya, 1998).

Öte yandan dini tutumun bir güç derecesi vardır ve bu güç derecesi tutumun üç temel ögesi olan bilişsel, duygusal ve davranışsal gücünün toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla dinî tutumun güç derecesi de dini bilgi, dinî inanç, dini davranış ve dini duygu ögelerinin gücüne bağlıdır. Bunlara bağlı olarak bireyde güçlü veya güçsüz dini

tutumlar ortaya çıkmaktadır. Dini tutumun bilişsel ve duygusal yönleri güçlü olan bireylerin dini tutum ve davranışlarının güçlü, zayıf olan bireylerin ise dini tutum ve davranışlarının zayıf olması beklenmektedir. Yani dini tutumların güç derecesi dini alanda sahip olunan bilinç ve içselleştirme derecesine göre değişmektedir. Nitekim dini eğitim almış kişilerin dini tutum ve davranışlarının genel olarak daha güçlü olarak tespit edilmesi bu durumun bir sonucudur (Doğan, 2007).

Ayrıca dini tutumlar sahip olunan dini bilginin derinliğine bağlı olarak karmaşıklık gösterebilmektedir. Dini bilgisi olmayan ya da eksik olan veya dini davranışları güçlü olmayan bireylerin dini tutumu karmaşık değilken, din konusunda geniş bilgisi olanların veya dini davranışları güçlü olanların dini tutumları ise karmaşıktır (Peker, 2008). Bunun yanında dini tutum, bireylerde bazı tutumların diğerlerine göre odak nokta olması olarak tanımlanan merkezilik özelliğine sahiptir ve tüm tutumlar gibi dini tutumların da bilişsel duygusal ve davranışsal öğeleri, kendi aralarında tutarlılık oluşturmaktadır (Kaya, 1998). Öte yandan tutumlar arasında hiçbir tutum dini tutum kadar insanların zihninde kalıcı izler bırakmamaktadır. Dini tutumlar kadar değişime direnç gösterecek başka bir tutum yoktur. Dini tutumların ayırt edici bu özelliği üzerinde ortak bir kabul söz konusudur (Carrier, 1965).

2.4.3. Dini Tutumun Oluşumu ve Gelişimini Etkileyen Faktörler

Dini tutumların oluşum ve gelişiminde diğer tutumlarda olduğu gibi birçok faktör birlikte veya ayrı ayrı etkilidir. Dolayısıyla bunların hepsinin üzerinde durmak imkansızdır. Ancak dini tutumların oluşmasında ve gelişmesinde etkili olan faktörleri üç kategoride ele almak mümkündür. Bunlar kişilik özellikleri, aile ve toplumsallaşma süreci, ihtiyaçlar ve güdülerdir (Kökcü, 2019).

İlk faktör olan kişilik özellikleri bireyin mizaç gibi genetik olarak getirdiği veya sonradan öğrenme ve deneyim yoluyla kazandığı kendine has özelliklerini meydana getirmektedir. Bireylerin tutumu onların kişilik özelliklerinin yansıması olduğu için bir bireyin kişiliği onun nasıl bir dini tutum geliştireceği üzerinde etkili olabilmektedir.

Nitekim aynı çevrede yaşayan farklı bireylerin çevresinden ve kültüründen farklı dini tutumlar içinde bulunabilmeleri bunu doğrulamaktadır (Certel, 2014).

Aile ve toplumsallaşma süreci bireyin dini tutumlarında içinde yetiştiği aile, toplum, kültür ve grupları kapsamaktadır. Dini tutumların ilk olarak bireyin ailesinde oluştuğu bilinmektedir. Anne babanın dini tutumunun çocuklar üzerinde dini tutumların oluşmasında önemli role sahip olduğu bilinmektedir (Kökcü, 2019). Bunun yanında kültürel çevrenin büyük önemi bulunmaktadır. Bu nedenle sosyologlar, eğitimciler ve daha birçokları fertteki inanç ve tutumların oluşmasını açıklamak için çevrenin kültürel yönüne ayrı önem verirler (Krech and Krutchfield, 1980). Çünkü her birey dünyaya geldiğinde kendisini belli bir kültürel havzada bulmakta, bireyin kimliği bu ortamda şekillenmekte ve bu kültürel havzada bireyin inanç, davranış ve tutumları oluşmaktadır (Turhan, 1987). Ayrıca, bireyin örgün ve yaygın eğitim kurumlarında öğrendiği dini bilgiler onun dini tutum ve davranışlarının biçimlenmesinde etkilidir (Ergün, 2002). Bunun yanında dini cemaatler, tarikatlar ve mezhepler gibi çeşitli gruplar da dini tutum üzerinde ekili olmaktadır (Certel, 2014).

İhtiyaçlar ve güdüler ise bireyin dini tutuma ihtiyaç duymasını ve bu ihtiyaç sonucunda onu motive eden unsurları oluşturmaktadır. Dini inanış sahibi olmak ve dini gerekleri yerine getirmek bazı ruhsal ihtiyaçları gidermekte ve bireyi tatmin etmektedir. Bu yapılmadığında birey boşluk içine düşebilmekte ve inancının gereği olarak çeşitli nedenlerden dolayı yerine getiremediği dini davranışların üzüntüsünü hissedebilmektedir. Bu nedenle, bireyler ihtiyaçlar ve istekleri doğrultusunda bir takım dini tutumlara sahip olmaktadır (Peker, 2008).

2.5. Yaşam Doyumu

2.5.1. Yaşam Doyumu Kavramı

1961 yılında Neugerten tarafından ortaya atılan ve günümüze kadar geçen süre içerisinde pek çok çalışmaya konu olan yaşam doyumu kavramı genel iyilik duygusunun ve yaşam kalitesinin en önemli belirleyicilerinden birisidir ve bireyin beklentileriyle (ne istediği), elinde olanları (neye sahip olduğu) karşılaştırmasıyla elde edileni göstermektedir. Dolayısıyla, bireyin kendi seçtiği niteliklere dayanan yaşam kalitesi ve iyilik hali yargısını içeren yaşam doyumu bireyin kendi yaşamını çeşitli ölçütlere göre yargılamasına dayanan bilişsel bir değerlendirme ortaya koymaktadır (Kahraman, 2019).

Yaşam doyumunun birbirine benzer çeşitli tanımları yapılmıştır. Özer ve Karabulut'a (2003) göre yaşam doyumu *“belirli bir duruma ilişkin doyum değil, genel olarak tüm yaşantılardaki doyumdur ve moral ve mutluluk gibi farklı açılardan iyi olma halini”* ifade etmektedir. Veenhoven'a (1996) göre *“bir bireyin kendi belirlediği kriterlere uygun bir biçimde tüm yaşamını pozitif değerlendirmesidir”*. Deniz'e (2006) göre ise bireyin kendisine yüklediği kriterler ve yaşam koşullarını algılayışı yani yaşamı hakkında değer biçmesini içermektedir ve öznel iyi olmanın bilişsel bileşenini oluşturmaktadır.

Ayrıca daha özet tanımlarda ise yaşam doyumu; *“kişinin sahip olduklarına dayanarak, bireysel hoşnutluğu”* (Telman ve Ünsal, 2004), *“genel olarak hayatın her döneminde karşılaşılan durumlardan tatmin olma”* (Malinauskas, 2010), *“bireyin refah ve erişim düzeyi şartlarının bireye ait algı ölçütlerine göre değerlendirilmesinin sonucu”* (Fabian, 1990) olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla yapılan tanımların ortak noktalarından yola çıkılarak yaşam doyumu genel olarak mutluluk ve esenlik anlamlarını da kapsamaktadır. Kişinin sahip olduğu hayata karşı olan memnuniyeti ile ilişki içerisinde. Ancak yaşam doyumu bireylerin olaylara karşı verdiği anlık duygusal tepkimelerden bağımsızdır. Çünkü yaşam doyumunda verilen anlık duygusal deneyimleri aşan, olaylar karşısında gösterilen duygusal durumlardan daha sabit bir yaşam kalitesi değerlendir-

mesi söz konusudur Bunun yanı sıra mutluluk, yaşam doyumu kavramına göre daha soyut bir özellik taşımaktadır (Kahraman, 2019).

Bireyin sahip olduğu hayat içerisinde en önemli hedeflerinden biri mutlu olmak ve yaşam doyumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yaşam doyumu yüksek bireylerin; sahip olduğu hayat ve yaşam tarzı ile ilgili farklı amaçlara sahip olması, hayatı ile ilgili olarak belirlemiş olduğu amaçlarına hayatının her döneminde ulaştığı inancına sahip olması, kendini değerli bir varlık olarak görebilmesi, genel olarak sahip olduğu hayata karşı iyimser ve pozitif bir tutum sergilemesi, yaşamının bir anlam taşıması ve geçmişte yaşadığı durum ve olayların sorumluluğunu kabul etmesi, yaşı ilerlediğinde zayıflıkları ne olursa olsun olumlu bir benlik imajına sahip olması ve gündelik yaşantıda yapılan etkinliklerden zevk alarak hoşlanması beklenmektedir (Nahcivan vd., 1999). Ayrıca, yaşam doyumu yüksek ve mutlu insanlar, daha sağlıklı, kendine yetebilen ve çalışkan bireyler olarak bireysel mutluluğun yanında toplumsal varlığı da arttırmaktadır. (Cummins vd., 2009).

2.5.2. Yaşam Doyumunu Etkileyen Etmenler

Yaşam doyumunun, temelde bireyin beklentileriyle elinde olanların karşılaştırmasının bir sonucu olması ve yaşamın algılanma biçiminin bir bireyden diğerine farklılık gösterebilir özellikte olması nedeniyle yaşam doyumunu etkileyen etmenlerin belirlenmesi zorlaşmaktadır. Ancak alanyazında yer alan farklı araştırmalarda çeşitli etmenlerin üzerinde durulmuştur. Bunlardan birinde Baykoçak (2002) yaşam doyumunu etkileyen etmenleri; amaçlara ulaşma konusunda uyum, yaşamı anlamlı bulma, pozitif bireysel kimlik, bireyin kendisini fiziksel olarak iyi hissetmesi, günlük yaşamdan mutluluk duyma, sosyal ilişkiler ve ekonomik güvenlik olarak belirtmiştir. Schmitter (2003) ise kişinin sahip olduğu yaşamdan hoşnut olması, bireyin fiziksel iyiliği, ekonomik rahatlık, yaşamı kayda değer bulma, hedeflere ulaşabilme kapasitesi ve olumlu kişilik sergilenmesini yaşam doyumunu etkileyen etmenler olarak açıklamıştır.

Yaşam doyumunu etkileyen etmenlerin belirlenmesi ile ilgili yapılmış olan kapsamlı bir çalışma ise Flanagan tarafından yapılmış ve yaşam doyumu kavramını içerdiği-

ne inanılan temel öğeler 15 maddeye indirgenmiştir. Bunlar; kişisel güven ve sağlık, kaynak bulmada rahatlık, eş ilişkilerinde yakınlık, kendini anlayabilme, bir evlada sahip olma ve yetiştirme, yakın arkadaşların varlığı, kendini tanıyabilme, zevk veren bir hobi edinme, yerel veya ulusal etkinliklere veya halk etkinliklerine katılma, çekirdek ve geniş aile ile ilişkiler, öğrenebilme, eğlenceli faaliyetlere katılma, sosyalleşme, diğer bireylere yardım ve dayanışma sunma ve bir iş sahibi olma olarak belirtilmiştir (Aydın, 2004).

2.5.3. Yaşam Doyumunda Etkili Değişkenler

Bir bireyin kişisel yaşam doyumu değerlendirmesi üzerinde etkili olan değişkenler cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kişilik özellikleri, çalışma ve iş koşulları, evlilik ve aile yaşamı, din, gelir düzeyi, ırk, kültür ve biyolojik etkenler olarak değişiklik göstermektedir (Kaner, 2004). Yapılan araştırmalar yaşam doyumu kavramı üzerinde cinsiyet etkisinin oldukça az olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak kadınların erkeklere göre daha fazla olumsuz duygu bildirmelerine karşın, kendi yaşamlarından erkeklere göre daha fazla haz duydukları tespit edilmiştir (Yetim, 1991). Yaşın yaşam doyumu üzerindeki etkisi ile ilgili olarak ise son yıllarda yapılan çalışmalarda yaşın anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Kahraman, 2019).

Eğitim düzeyinin yaşam doyumu üzerinde etkisi olup olmadığı ile ilgili olarak eğitim ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı ancak kimi araştırmalarda kadınlarda eğitimin daha olumlu etkilere sahip olduğunu tespit edilmiştir. Kişilik özelliklerinin ise yaşam doyumunda önemli bir yeri bulunmaktadır. Kişilerin içe kapanık ya da dışa dönük yapıları üzerinde yapılan birçok çalışma sonucunda yaşam doyumu ile bu durumun doğrudan ilgili olduğu, kişilik yapıları içe dönük olan kişilerde yaşam doyumunun daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca, olaylara daha pozitif bakabilen kişiler olmaları nedeniyle özsaygısı yüksek olan bireylerde oldukça yüksek yaşam doyumu tespit edilmektedir (Yetim, 2001).

2.5.4. Yaşam Doyumu Kuramsal Yaklaşımları

Şimşek'e göre yaşam doyumu kavramı disiplinler arası nitelik taşımakta olup, yalnızca bir alana ya da kurama bağlı olarak değerlendirilmemektedir (Şimşek, 2011). Ancak yaşam doyumu farklı kuramlar tarafından ele alınmış ve yaşam doyumu üzerinde araştırmalar yürütülmüştür. Bu kuramlardan öne çıkanlar ereksel (amaçsal) kuram, aktivite (etkinlik) kuramı, tavandan-tabana ve tabandan-tavana kuramı, bağ (ilişkilendirici) kuramı ve yargı kuramıdır (Yolcubal Bayrak, 2019).

Ereksel (amaçsal) kuram, doyurulmuş ihtiyaçların mutluluğa, doyurulmamışların ise mutsuzluğa sebep olabileceğini ifade etmektedir ve ereksel kurama göre kişi, ihtiyaçlarının farkında olsa da olmasa da ihtiyaçları giderildiğinde mutluluk hissi ortaya çıkmaktadır (Çevik ve Korkmaz, 2014).

Aktivite kuramı, mutluluğun kişinin kendi aktivitelerinden kaynaklandığı varsayımına dayanmaktadır (Çevik ve Korkmaz, 2014). İlk aktivite kuramcılarında biri Aristoteles mutluluğun erdemli aktiviteden kaynaklandığını, gerçekleştirilen iyi aktivitenin mutluluğa götürdüğünü savunmuştur. Ayrıca kişinin becerileri ile karşılaştırıldığında kolay aktivitelerin can sıkıntısına neden olduğu, zor aktivitelerin ise kaygıya yol açtığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla birey yeteneklerine uygun bir aktivite ile meşgul olduğunda, aktiviteye dair süreç mutluluğu sağlayacaktır (Güler, 2015).

Tavandan-tabana ve tabandan-tavana kuramlarında mutluluk bireyin küresel bir niteliği olarak ele alınmaktadır. Tabandan tavana yaklaşımına göre mutlu bir hayat mutlu zamanların bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bireyler mutluluk ve mutsuzluklarına yaşadıkları hazların ve acıların değerlendirmesini yaparak karar vermektedirler (Özcan, 2017). Tavandan tabana yaklaşımına göre ise, önemli olan kişinin haz duyduğu tecrübelerin ve bunların doyumlarının sıklığıdır ve mutluluk bireyin fitratı gereği bir niteliktir. Söz konusu nitelik, bireyin olaylara nasıl tepki gösterdiğini açıklamaktadır (Güler, 2015).

Bağ kuramlarında pozitif yaşanmışlıkların içsel etkenlerle desteklenmesi halinde kişinin, bunu en büyük mutluluk sebebi olarak kabul ettiği ileri sürülmüştür. Dolayısıyla pozitif ağa sahip olan kişiler, olaylara pozitif reaksiyonlar göstermektedirler (Güler,

2015). Dolayısıyla bağ kuramına göre sahip olunan iyi deneyimler, iç bilişsel ögelere bağlanmışsa yani birey tecrübe ettiği bu iyi durumu kendisine, kişiliğine, gelişim sürecine yüklediği durumda mutluluğa erişecektir (Tuncer, 2017).

Yargı kuramında ise daha çok yaşanan olayın ortaya çıkaracağı duygu miktarı tahmin edilmektedir (Çevik ve Korkmaz, 2014). Bu durumda kişinin kendine ait standartları değerlendirilmekte ve gerçek durum kişinin standartlarına yakınsa veya kişi kendini, karşılaştığı kişiden daha iyi olarak nitelendiriyorsa doyum ortaya çıkmaktadır. Ancak duygu durumunda karşılaştırma, bilinçdışı veya bilinçsiz şekilde oluşmaktadır (Yolcubal Bayrak, 2019).

2.6. Depresyon

2.6.1. Depresyonun Tanımı

Genel bir tanımla depresyon; kişilerin iş ve sosyal yaşamlarını olumsuz yönde etkileyen mutsuzluk, hüznü olma hali ve yaşamdan bir beklentinin kalmaması durumudur. Ayrıca çökkün ve anormal bir duygu durumu, üzüntü duygusu ve tedavisi oldukça karmaşık olan ruhsal bir bozukluk veya kişinin yoğun bir üzüntü ve hüznü içinde olduğu, yaşam için istek ve zevkin azaldığı, kişinin pişmanlık ve suçluluk duygularını yoğun bir şekilde hissettiği, gelecek ile ilgili çaresiz, umutsuz, karamsar ve kötümser düşüncelerin hâkim olduğu, kimi zaman intihar düşüncelerinin baş gösterdiği uyku, iştah ve cinsel istekte azalmanın görüldüğü bir hastalıktır. Ayrıca bunlarla birlikte konuşmada, fiziksel hareketlerde, düşünmede yavaşlama, düşünce ve duygularda isteksizlik hali, değersizlik ve suçluluk düşünceleri görülmektedir (Öztürk, 2004).

Ancak depresyon ve keder hali birbiriyle karıştırılmamalıdır. Keder yaşanan üzücü bir duruma bağlı olarak oluşan aktif bir durum olup yaşamın akışı içerisinde bir süre sonra kederli durum terk edilir, kederli kişinin üzüntüsü çok fazla uzun sürmez. Depresyondaki kişide ise sürekli bir tedirginlik hali mevcuttur. Kişinin normal hayatın-

da olabilecek öfke tepkileri, üzüntü veya sevinç yerine bu durumlarla hiç bağdaşmayacak şekilde tepkisiz kalınıyorsa veya aşırı dengesiz farklı duygusal tepkiler veriliyorsa burada bir depresyon bozukluğundan söz edilmektedir (Batıgün, 2001).

2.6.2. Depresyonun Yaygınlığı ve Nedenleri

Depresyon, genellikle orta yaş aralığında görülse de bebeklik döneminden, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemine kadar uzanan her dönemde görülebilmekte ve en fazla görülen ruhsal hastalıkların başında gelmektedir. Erkeklerde görülme sıklığı %8-12 iken, kadınlarda görülme sıklığı %20-26 arasındadır. Toplumda görülme sıklığı ise %9-10 arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca, depresyonun ruhsal belirtileri %10, bedensel belirtileri %20 düzeyindedir. Herhangi bir fiziksel hastalığa bağlı olarak ortaya çıkan ikincil depresyonların sıklığı ise %4 ila %9 arasında yer almaktadır. Bunun yanında depresyon hastalarının üçte birinde depresyon zaman içerisinde kronik hale dönüşmektedir. Toplum içerisinde yaşayan 6 kişiden birinin depresyon yaşamaktadır ancak depresyon tedavisine başvuranların oranı ruhsal hastalığı gizleme eğiliminden dolayı %40 civarındadır. Dolayısıyla tedavi edilmediğinde maddi ve manevi olarak büyük zararlar ortaya çıkaran bir hastalık özelliği göstermektedir (Öztürk, 2018).

Depresyonların nedenleri tam olarak ortaya koyulamamıştır ve depresyona neden olan net bir faktör ortaya konulamamakta, depresyona etki eden faktörler ile ilgili kesin bir ayırım yapılamamaktadır. Ancak alanyazında depresyonun nedenleri genetik etkenler, biyolojik etkenler ve psikososyal etkenler olarak sınıflandırılarak verilmektedir. Bunlardan genetik etkenler kişinin genetik özellikleri ile ilgili nedenleri içine almaktadır. Yapılan araştırmalarda depresyona etki eden genetik etkenlerin oranı %40, çevre etkenlerinin oranı %60 olarak tespit edilmiştir. Anne ve babasında depresyon olan bir bireyin depresyona yakalanma ihtimalinin daha yüksek olması bu durumla açıklanmaktadır (Albayrak ve Ceylan, 2004).

Biyolojik etkenler ile ilgili olarak ise yapılan araştırmalarda beyindeki sol beyin yarım küresi ve hipokampus gibi bazı bölgelerin depresyonun ortaya çıkmasında etkili olduğu tespit edilmiştir (Tan, 2015).

Psikolojik etkenler ise insanın ihtiyaçlarını karşılamak karşısına çıkan olumsuzluklar ve zorluklar karşısında sosyal bir varlık olması nedeniyle bir takım bedensel ve ruhsal sorunlar yaşamasını ifade etmektedir. Bu sorunlardan bazıları; yalnız hissetme, sosyal desteklerin azlığı, sosyal ve ilişki problemleri, alkol ve madde bağımlılığı, kronik ağrılar ve hastalıkların getirmiş olduğu kaygı, dūřuk benlik saygısı, erken çocukluk travmaları ve sevilen birinin kaybıdır (Öztürk, 2018).

2.6.3. Depresyonun Risk Etkenleri ve Tanı Kriterleri

Depresyona etki eden faktörler arasında kişilik özellikleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Bağımlı, öfke kontrolünü sağlayamayan obsesif özellikteki, istek ve taleplerini iletme konusunda sorunlar yaşayan bireylerde depresyon riski daha fazladır. Bunun yanında depresyon; kadınlarda erkeklere oranla daha sık görülmekte ve cinsiyete göre olan bu farklılık orta yař ve yetişkinlikte daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aile öyküsünde depresyon olan kişilerin depresyon olmayan kişilere göre depresyona yakalanma riskleri daha fazladır. Ayrıca, depresyonun bekârlarda, boşanmiş bireylerde evlilere oranla görölme sıklığı daha fazladır. Hiç evlenmemiş olan bireylerde depresyonun görölme sıklığı daha dūřükken boşanmiş bireylerde daha yüksek olarak saptanmıştır. Ancak depresyon riski bunlarla sınırlı değildir. Yařanan herhangi bir beklenmedik olay gibi etkenler depresyon riskini arttırmakta, depresyon belirtilerini zaman zaman herkes yaşayabilmektedir (Öztürk, 2018).

Depresyonun en özet belirtileri Türkiye Psikiyatri Derneği tarafından belirtilmiştir. Buna göre, depresyon hastalığının gündelik olağan moral bozukluğundan çeşitli farkları bulunmaktadır:

I. kişi kendisini sadece duygusal olarak mutsuz, üzgün ve kederli hissetmekle kalmamakta bedensel olarak uykusu ve iştahu bozulmaktadır.

II. dūřünce olarak durumuyla ilgili karamsarlık, çaresizlik ve ümitsizlik yařamakta ve kendini bu durum içinde deęersiz ve yetersiz olarak algılamakta, hatta intiharı dūřünmektedir.

III. davranış olarak içine kapanmakta, kendini toplumdan soyutlamakta ve hiçbir şeyden zevk almayarak giderek durgunlaşmaktadır (TPD, 2019).

2.7. Cenaze İşlerinde Çalışan Personeller

Araştırmamız Türkiye Cumhuriyeti İstanbul ilinde yaşayan İslamiyet kurallarına göre defin işlemleri yapan İBB mezarlıklar müdürlüğündeki cenaze personelleri ile yapılsa da ilgili alan yazın tarandığında, kişilere travmatik olaylar sonucu yardımda bulunan ilk yardım personelleri ve arama kurtarma personellerinin maruz kaldıkları dolaylı travmanın cenaze işlerinde çalışan personeller içinde geçerli olduğu varsayılmaktadır.

Cenaze işleri personellerinin iş tanımları ilerde anlatılmıştır.

2.7.1. Cenaze İmamu

“Cenaze İşleri Şefinin talimatına göre hazırlanmış, yıkayıcı tarafından yıkanıp, teçhiz ve tekfin malzemeleri ile kefenlenmiş cenazenin; camiye götürülmesi, vakit namazından sonra cenaze namazını kıldırarak defnedileceği mezarlığa götürülmesini sağlayıp, İslami esaslara göre gömülmesine nezaret eder ve telkin verir. Görevlendirildiği cenazede görevinin başlayışından bitimine kadar yapılması gereken tüm hizmetlerde yetkili ve sorumludur. Görev bitiminde iş kağıdını cenaze işleri şefine teslim eder. Bölge Müdür Yardımcısının bilgi ve onayı dahilinde, ölenin ailesinin yakınları tarafından cenaze namazı kıldırması istenen ve imam olma şartına haiz olan kimselere bu dini vecibenin yerine getirilmesinde yardımcı olur.” (Emire, 2017, 48).

2.7.2. Gassal

“Şefin verdiği görev kağıdıyla ambar memurunun hazırladığı teçhiz ve defin malzemelerini alarak cenazenin bulunduğu yere (cami veya gasilhaneye) gider veya gasilhaneye getirilen cenazeleri dini kurallara uygun olarak yıkar, kefenler ve kalan malzemeyi ambar memuruna tutanakla teslim eder. Bölge Müdür Yardımcısının bilgisi dahilinde yakınlarının cenazelerini yıkamak isteyen gönüllü kişilere nezaret ederek yardımcı olur” (Emirzade, 2017, 49).

2.7.3. Kazıcı

“Kontrol personeli tarafından tespiti yapılan, aile kabri veya yeni tahsis edilen mezar yerinin diğer mezarlara zarar vermeyecek şekilde açılmasını sağlar, cenazeyi dini vecibelere uygun şekilde kabre koyar ve üzerinin kapatılmasını sağlar” (Emirzade, 2017, 49).

2.7.4. Şoför

“Kullanımına tahsis edilmiş olan aracı hazır ve eksiksiz (cenaze aracı şoförü için; tabut, mezar tahtası gibi malzemeler) bir durumda bulundurup, teknik kurallara ve trafik kurallarına uygun kullanarak hizmetin doğru, zamanında ve güvenli yapılmasının sağlar. Sorumluluğundaki aracın temizliğini yapar ve araçla ilgili bakım-onarım, trafik cezası, kaza gibi durumlarında birim amirlerini haberdar ederek gereken işlemleri yapar“(Emirzade, 2017, 49)

3. YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları demografik özelliklere göre karşılaştırılarak incelemek ve bu değişkenler arası ilişkileri açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

Alt Problemler

11. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları ne düzeydedir?

12. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında cinsiyetlerine dayalı anlamlı bir farklılık var mıdır?

13. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında çalışma süresine dayalı anlamlı bir farklılık var mıdır?

14. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında mesleğe bağlı anlamlı bir farklılık var mıdır?

15. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında eğitim durumuna dayalı anlamlı bir farklılık var mıdır?

16. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında ilca kullanma durumuna bağlı anlamlı bir farklılık var mıdır?

17. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumlarında psiko sosyal destek alma durumuna bağlı anlamlı bir farklılık var mıdır?

18. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasında nasıl bir ilişki vardır?

19. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutumları psikolojik belirtileri üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

20. Katılımcıların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutumları depresyon algıları üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

3.2. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nedensel karşılaştırma ve korelasyonel araştırma desenlerine uygun olarak yürütülmüştür. Nedensel karşılaştırma deseni, üzerinde çalışılan konuyu, bu konuda farklılık arz eden en az iki grubu birbiriyle karşılaştırarak incelemeyi amaçlayan araştırma yöntemidir. Bu araştırma deseninde üzerinde çalışılan konu ve olay, araştırmacının yönlendirmelerinden ve manipülasyonlarından bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Bu desende karşılaştırma yapılacak grupların oluşumunda araştırmacının herhangi bir etkisi ve müdahalesi söz konusu değildir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Nedensel karşılaştırma deseni yardımı ile bu araştırmada cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları demografik özelliklere göre karşılaştırılarak incelenmiştir.

Korelasyonel araştırmalar ise, herhangi bir müdahale, etki ve manipülasyon olmaksızın iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkin incelendiği araştırma yöntemidir. Bu araştırma yöntemi ile elde edilen ilişkilerden yola çıkarak bazı sonuçları tahmin etme fırsatı oluşturulabilmektedir. Nedensel karşılaştırma deseninde neden-sonuç ilişkisi üzerinde durulurken, korelasyonel araştırma yönteminde daha çok değişkenlerin birlikte değişimi ele alınmaktadır. Korelasyonel araştırma yönteminde ulaşılan sonuçlar

neden-sonuç ilişkisinin olabileceği konusunda sadece bir fikir vermektedir (Büyüköz-türk vd., 2008). Korelasyonel araştırma deseni yardımı ile bu çalışmada cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

3.3. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın hedef evrenini İstanbul ilinde görev yapan cenaze ve defin işleri personeli oluşturmaktadır. Bu ildeki personelin hepsine ulaşmak ciddi zaman, emek, ekonomi ve ekip gerektirdiğinden kolayda ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilerek 150 cenaze ve defin işleri personeline ulaşılmıştır. Katılımcılara çalışma hakkında kısa bilgi verilmiş ve katılımı gönüllülüğün esas olduğu ifade edilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 37,23 (Ss=8,50) olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların haftalık ilgilendikleri cenaze sayısının medyanı 18, modu ise 10 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		f	%
Cinsiyet	Erkek	140	93,3
	Kadın	10	6,7
Meslek	Cenaze imamı	50	33,3
	Gassal	31	20,7
	Cenaze şoförü	49	32,7
	Kazıyıcı	20	13,3
Çalışma süresi	1-3 yıl	40	26,7
	4-6 yıl	48	32,0
	7 yıl ve üzeri	62	41,3
Medeni durum	Bekar	24	16,0
	Evli	111	74,0
	Boşanmış	15	10,0
Çocuk sayısı	Yok	33	22,0
	1-3	100	66,7
	4 ve daha fazla	17	11,3
Eğitim durumu	İlkokul	24	16,0
	Ortaokul	21	14,0
	Lise	66	44,0
	Lisans ve lisansüstü	39	26,0
	Toplam	150	100,0

Tablo incelendiğinde, katılımcıların %93,3'ünün erkek, %6,7'sinin ise kadın olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %33,3'ü cenaze imamı, %20,7'si gassal, %32,7'si cenaze şoförü ve %13,3'ü kazıcı olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların %26,7'si, 1-3 yıl, %32'si 4-6 yıl ve %41,3'ü 7 yıl ve daha fazla çalışma süresine sahiptir. Katılımcıların büyük bir oranı evli olduğunu (%74) ve 1-3 arası çocuğa sahip olduğunu (%66,7) ifade etmiştir. Katılımcıların %16'sı ilkokul, %14'ü ortaokul, %44'ü lise ve %26'sı lisans ve lisansüstü eğitim mezunudur.

Tablo 2: Katılımcıların Dini İnanç, Kayıp Geçmişi, Kronik Hastalık, İlaç Kullanma ve Psiko Sosyal Destek Alma Durumlarına Göre Dağılımı

		f	%
Dini inanç tanımı	Hiç dindar değilim	2	1,3
	Biraz dindarım	3	2,0
	Kararsızım	4	2,7
	Oldukça dindarım	105	70,0
	Çok dindarım	36	24,0
Kayıp geçmişi	Evet	61	40,7
	Hayır	89	59,3
Kronik hastalık	Var	32	21,3
	Yok	118	78,7
İlaç kullanma durumu	Var	20	13,3
	Yok	130	86,7
Psiko sosyal destek	Var	118	78,7
	Yok	32	21,3
Toplam		150	100,0

Tablo incelendiğinde, katılımcıların büyük bir oranı kendini oldukça dindar olarak tanımlamaktadır (%70). Katılımcıların %40,7'sinin kayıp geçmişi bulunmaktadır. Kronik hastalığa sahip olan katılımcıların oranı %21,3'tür. İlaç kullandığını ifade eden katılımcıların oranı %86,7'dir. Psiko sosyal destek aldığını ifade eden katılımcıların oranı ise %78,7 olarak belirlenmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

3.4.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılımı sağlanan cenaze ve defin işleri personelinin demografik özelliklerini ve mesleki bilgilerini elde edilebilmek için demografik bilgi formu araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Demografik bilgi formunda, cinsiyet, çalışma süresi, yaş, haftada ilgilenilen cenaze sayısı, meslek, eğitim durumu, ilaç kullanma durumu, psiko sosyal destek alma durumu, çocuk sayısı, medeni durum, kayıp geçmişi, kronik hastalık değişkenleri ile ilgili çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir.

3.4.2. Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği

Araştırmaya katılımı sağlanan cenaze ve defin işleri personelinin hayatın anlamına yönelik algısını belirlemek için Aydın, Kaya ve Peker (2015) tarafından geliştirilen Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği kullanılmıştır. 17 maddeden oluşan ölçekte yer alan ifadeler; kesinlikle katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2) ve kesinlikle katılmıyorum (1) şeklinde puanlanarak değerlendirilmektedir. Ölçeğin geçerliği faktör analizi ile incelenmiştir. İki faktörlü bir yapıya sahip olan ölçek toplam varyansın %55,27'sini açıklamıştır. Ölçeğin test-yarı test güvenilirlik katsayısı 0,81, test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise 0,74 olarak raporlanmıştır. Ölçeğin geneli için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı ise 0,91 olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puanlar hayatı anlamlı bulmaya yönelik algının yüksek olduğunu işaret etmektedir. Bu araştırmada ölçeğin geneli için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı 0,76 olarak hesaplanmıştır.

3.4.3. Yaşam Doyumu Ölçeği

Araştırmanın amacına uygun olarak, araştırmaya katılımı sağlanan cenaze ve defin işleri personelinin yaşam doyumlarını belirlemek için Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Beş maddeden oluşan ölçekte ifadeler; hiç katılmıyorum (1), çok az katılıyorum (2), orta düzeyde katılıyorum (3), büyük oranda katılıyorum (4) ve tamamen katılıyorum (5) şeklinde puanlandırılarak değerlendirilmektedir. Ölçeğin geçerliği faktör analizi ile incelenmiştir. Ölçeğin Türkçe formu orijinal formunda olduğu gibi tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Tek faktörlü yapı toplam varyansın %68'ini açıklamıştır. Ölçeğin test tekrar test güvenilirliği katsayısı 0,97, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise 0,88 olarak raporlanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar yaşam doyumuna yönelik algının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu araştırmada ölçek için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı 0,84 olarak bulunmuştur.

3.4.4. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Araştırmaya katılan cenaze ve defin işleri personelinin psikolojik iyi oluş düzeylerini belirlemek için Diener ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen Telef (2013) tarafından Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan Psikolojik İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Sekiz maddeden oluşan ölçekte ifadeler; kesinlikle katılmıyorum (1) ile kesinlikle katılıyorum (7) şeklinde 1–7 arasında puanlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe formunun geçerliği faktör analizi ile incelenmiştir. Tek faktörlü bir yapıya sahip olan ölçek toplam varyansın %42'sini açıklamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin tek faktörlü modelinin veriler ile uyumlu olduğunu göstermiştir (RMSEA= 0,08; SRMR= 0,04; GFI= 0,96; NFI= 0,94; RFI= 0,92; CFI= 0,95 ve IFI= 0,95). Ölçeğin test tekrar test güvenirliliği katsayısı 0,86; Cronbach alfa katsayısı ise 0,80 olarak raporlanmıştır. Ölçeğten alınan yüksek puanlar bireyin kendine saygı duyma ve iyimserlik düzeyinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,91 olarak hesaplanmıştır.

3.4.5. SCL-90 Psikolojik Belirti Tarama Listesi

Araştırmada, cenaze ve defin işleri personelinin psikopatolojik bazı düzeylerini belirlemek için SCL-90 Psikolojik Belirti Tarama Listesi kullanılmıştır. SCL-90 Johns Hopkins Üniversitesi psikometrik araştırma ünitesinde; Leonard R. Derogatis ve arkadaşları tarafından 1971'de Hopkins Symptom Checklist (HSCL) envanterinden esinlenerek geliştirilmiştir. Psikolojik Belirti Tarama Listesi kişideki psikolojik belirtilerin hangi seviyede seyrettiğini ve hangi bölümlere ait olduğunu gösteren bir ölçme aracıdır. Envanterde yer alan ifadeler; hayır, hiç (0), biraz (1), orta derecede (2), fazla (3), çok fazla (4) seçenekleri ile değerlendirilmektedir. 90 maddeden oluşan envanter; somatizasyon, obsesif kompulsif, kişiler arası duyarlılık, depresyon, kaygı ve bunlara ek olarak öfke-düşmanlık, fobik reaksiyon, paranoid düşünce, psikotizm, suçluluk duyguları, yemek yeme ve uyku bozukluğu gibi psikolojik durumları betimlemeyi amaçlamaktadır.

Envanterin yurt dışında ve yurt içinde birçok araştırmada kullanıldığı gözlenmiştir. Envanterden alınan yüksek puanlar somatizasyon, obsesif kompulsif, kişiler arası duyarlılık, depresyon gibi bazı psikolojik bozuklukların bireyde bulunabileceğini işaret etmektedir.

3.4.6. Beck Depresyon Envanteri

Araştırma kapsamında, cenaze ve defin işleri personelinin depresyon algılarını belirlemek için Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilen, Arkar ve Şafak (2004) tarafından Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Beck Depresyon Envanteri kullanılmıştır. 21 maddeden oluşan envantere ifadeler; 0 ile 3 arasındaki tam sayı değerleri ile puanlanmaktadır. Ölçeğin geçerliği faktör analizi ile incelenmiştir. İki faktörlü bir yapıya sahip olan ölçek toplam varyansın %43'ünü açıklamıştır. Ölçeğin geneli için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı 0,90 olarak raporlanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar depresyon algısının yüksek olduğunu işaret etmektedir. Bu araştırmada, ölçeğin geneli için hesaplanan Alfa katsayısı 0,94 olarak bulunmuştur.

3.4.7. Dini Tutum Ölçeği

Araştırma kapsamında, cenaze ve defin işleri personelinin dindarlık düzeyini belirlemek için Ok (2011) tarafından geliştirilen Dini Tutum Ölçeği kullanılmıştır. 8 maddeden oluşan ölçek duygu, ilişki, biliş ve davranış olmak üzere dört faktörlü bir yapıya sahiptir. Dört faktörden elde edilen puanların toplamı dini tutuma yönelik bilgi vermektedir. Ölçeğin geçerliği faktör analizi ile incelenmiştir. Dört faktörlü yapı toplam varyansın %78'ini açıklamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin dört faktörlü modeli verileri ile iyi düzeyde uyumludur (CFI= 0,99; RMSEA= 0,04; SRMR= 0,02). Ölçeğin güvenirliği Cronbach Alfa katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Ölçek için hesaplanan alfa katsayıları 0,60 ile 0,83 arasında değerler almıştır. Ölçekten alınan

yüksek puanlar dindarlık düzeyinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Bu araştırmada ölçeğin geneli için hesaplanan alfa katsayısı 0,65 olarak hesaplanmıştır.

3.4.8. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırma kapsamında, araştırma sorularını cevaplamak için gerekli analizler uygulanmadan önce verilerin bazı varsayımları karşılayıp karşılamadığı kontrol edilmiştir. Bu doğrultuda, ilk olarak verilerin dağılımı incelenmiştir. Normal dağılım varsayımının karşılanabilmesi için çarpıklık katsayısının ise 2'den basıklık katsayısının ise 7'den küçük olması gerekmektedir (Finney ve DiStefano, 2006). Bu araştırmada ölçme araçlarından elde edilen toplam puanlar için hesaplanan çarpıklık ve basıklık katsayılarının belirtilen aralıkta yer aldığı gözlenmiştir ($-1,66 < \text{Çarpıklık} < 0,68$; $-0,69 < \text{basıklık} < 4,87$). Bu sonuçlar veri setinin normal dağılım varsayımını karşıladığını işaret etmiştir.

Araştırmanın amacına uygun olarak ölçme araçlarından elde edilen puanları cinsiyet, ilaç kullanma durumu ve psikolojik destek alma durumu değişkenlerine göre karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Ölçme araçlarından elde edilen puanları meslek, çalışma süresi ve eğitim durumu değişkenlerine göre karşılaştırmak için ise tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizi sonucunda farkın kaynağını belirlemek için LSD çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında, ölçme araçlarından elde edilen puanlar arasındaki ilişkileri değerlendirmek için Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum değişkenlerinin psikolojik belirti ve depresyon değişkenleri üzerindeki etkisini değerlendirmek için ise çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizinde bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin bulunup bulunmadığını belirlemek için VIF (variance inflation factor) değeri hesaplanmıştır. $VIF \geq 10$ değeri değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olduğunu işaret etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Elde edilen en yüksek değer ($VIF=1,19$) veriler arasında çoklu bağlantı probleminin bulunmadığını göstermiştir. Bir sonraki aşamada saçılma diyagramı matrisleri oluşturularak değişkenler arasındaki ikili ilişkilerin doğrusal olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen

sonuçlar değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olduğunu işaret etmiştir. Sonuç olarak, verilerin regresyon analizine uygun olduğu anlaşılmıştır. Veriler SPSS 25.0 kullanılarak analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutum puanlarının analiz edilmesi ile ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Bu doğrultuda, ilk olarak ölçme araçlarından elde edilen puanlara ait betimsel değerler incelenmiştir. Sonraki aşamada ölçme araçlarından elde edilen puanlar demografik özelliklere göre karşılaştırılmıştır. Bir sonraki aşamada, ölçme araçlarından elde edilen puanlar arasındaki ilişkiler hesaplanmıştır. Son aşamada ise hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum değişkenlerinin psikolojik belirti ve depresyon değişkenleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puanlara Ait Betimsel Değerler

Değişkenler	N	Min.	Maks.	\bar{X}	Ss
Hayatın Anlamı	150	17,00	79,00	57,37	9,24
Yaşam Doyumu	150	5,00	25,00	14,34	5,10
Psikolojik İyi Oluş	150	2,00	56,00	40,32	11,70
SCL-90 Psikolojik Belirti	150	0,00	280,00	79,05	66,59
Beck Depresyon	150	0,00	49,00	14,98	12,90
Dini Tutum	150	3,00	5,00	3,97	0,32

Tablo incelendiğinde, hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti ve Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamaları sırasıyla 57,37 (Ss=9,24); 14,34 (Ss=5,10); 40,32 (Ss=11,70); 79,05 (Ss=66,59); 14,98 (Ss=12,90) ve 3,97 (Ss=0,32) olarak hesaplanmıştır. Elde edilen puan ortalamalarına göre katılımcıların hayatın anlamı ve yaşam doyumları orta düzeyde, psikolojik iyi oluş ile ilişkili algıları orta-yüksek düzeyde, psikolojik belirti ve depresyon algıları ise düşük düzeyde ve dini tutumları yüksek düzeyde bulunmaktadır.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	p
Hayatın Anlamı	Erkek	140	57,44	9,31	0,31	0,76
	Kadın	10	56,50	8,53		
Yaşam Doyumu	Erkek	140	14,21	5,14	-1,20	0,23
	Kadın	10	16,20	4,37		
Psikolojik İyi Oluş	Erkek	140	41,11	10,87	2,17	0,06
	Kadın	10	29,20	17,11		
SCL-90 Psikolojik Belirti	Erkek	140	82,04	66,60	2,52	0,03
	Kadın	10	37,30	53,18		
Beck Depresyon	Erkek	140	15,43	12,68	1,60	0,11
	Kadın	10	8,70	14,96		
Dini tutum	Erkek	140	3,97	0,31	0,41	0,68
	Kadın	10	3,93	0,45		

Tablo incelendiğinde, cinsiyete bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte, SCL-90 psikolojik belirti puanlarında cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($p<0,05$). Erkeklerin SCL-90 psikolojik belirti puan ortalamaları, kadınların puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 5: Çalışma Süresine Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve ANOVA Testi Sonuçları

Değişkenler	Çalışma süresi	N	\bar{X}	Ss	F	p
Hayatın Anlamı	1-3 yıl	40	58,33	8,12	0,56	0,58
	4-6 yıl	48	56,29	11,82		
	7 yıl ve üzeri	62	57,60	7,55		
Yaşam Doyumu	1-3 yıl	40	15,15	4,87	1,63	0,20
	4-6 yıl	48	13,29	5,12		
	7 yıl ve üzeri	62	14,63	5,18		
Psikolojik İyi Oluş	1-3 yıl	40	41,38	11,43	0,44	0,65
	4-6 yıl	48	40,77	11,09		
	7 yıl ve üzeri	62	39,29	12,41		
SCL-90 Psikolojik Belirti	1-3 yıl	40	90,23	70,73	1,39	0,25
	4-6 yıl	48	83,02	62,39		
	7 yıl ve üzeri	62	68,77	66,56		
Beck Depresyon	1-3 yıl	40	17,00	12,54	0,71	0,49
	4-6 yıl	48	14,66	13,24		
	7 yıl ve üzeri	62	13,92	12,92		
Dini tutum	1-3 yıl	40	3,99	0,37	0,30	0,74
	4-6 yıl	48	3,94	0,31		
	7 yıl ve üzeri	62	3,97	0,30		

Tablo incelendiğinde, çalışma süresine bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu SCL-90 psikolojik belirti, psikolojik iyi oluş, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Araştırmaya katılan ve farklı çalışma sürelerine sahip cenaze işleri personelinin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, depresyon algıları ve dini tutumlarının benzer düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Tablo 6: Mesleğe Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve ANOVA Testi Sonuçları

Değişkenler	Meslek	N	\bar{X}	Ss	F	p	Post-Hoc
Hayatın Anlamı	1. Cenaze imamı	50	59,50	6,33	1,76	0,16	-
	2. Gassal	31	57,65	9,66			
	3. Cenaze şoförü	49	56,08	11,14			
	4. Kazıyıcı	20	54,80	9,02			
Yaşam Doyumu	1. Cenaze imamı	50	15,94	4,56	5,04	0,00	1>3, 1>4
	2. Gassal	31	14,90	4,78			
	3. Cenaze şoförü	49	12,20	5,33			
	4. Kazıyıcı	20	14,70	4,82			
Psikolojik İyi Oluş	1. Cenaze imamı	50	43,24	10,38	1,93	0,13	-
	2. Gassal	31	37,23	14,47			
	3. Cenaze şoförü	49	39,94	11,12			
	4. Kazıyıcı	20	38,75	10,58			
SCL-90 Psikolojik Belirti	1. Cenaze imamı	50	70,42	60,74	2,83	0,04	3>1, 3>2, 3>4
	2. Gassal	31	66,68	69,75			
	3. Cenaze şoförü	49	101,24	73,33			
	4. Kazıyıcı	20	65,45	45,57			
Beck Depresyon	1. Cenaze imamı	50	14,10	13,29	1,56	0,20	-
	2. Gassal	31	12,68	13,45			
	3. Cenaze şoförü	49	18,14	12,80			
	4. Kazıyıcı	20	13,00	10,42			
Dini tutum	1. Cenaze imamı	50	4,02	0,29	1,14	0,34	-
	2. Gassal	31	3,99	0,36			
	3. Cenaze şoförü	49	3,93	0,33			
	4. Kazıyıcı	20	3,89	0,29			

Tablo incelendiğinde, yapılan işe bağlı olarak hayatın anlamı, psikolojik iyi oluş, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte, yaşam doyumu ve SCL-90 psikolojik belirti puan ortalamalarında yapılan işe bağlı olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Cenaze imamı olarak görev yapan personelin doyumu puan ortalaması, cenaze şoförü ve kazıyıcı olarak görev yapan personelin puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksektir. Ayrıca, cenaze şoförü olarak görev yapan personelin SCL-90 psikolojik belirti puan ortalaması, cenaze imamı, gassal ve kazıyıcı olarak görev yapan personelin puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 7: Eğitim Durumuna Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve ANOVA Testi Sonuçları

Değişkenler	Eğitim durumu	N	\bar{X}	Ss	F	p
Hayatın Anlamı	İlkokul	24	53,25	9,95	1,95	0,13
	Ortaokul	21	58,24	11,68		
	Lise	66	58,02	8,18		
	Lisans ve lisansüstü	39	58,36	8,68		
Yaşam Doyumu	İlkokul	24	14,46	4,49	1,35	0,26
	Ortaokul	21	13,29	6,23		
	Lise	66	13,86	4,77		
	Lisans ve lisansüstü	39	15,64	5,27		
Psikolojik İyi Oluş	İlkokul	24	36,88	11,61	1,90	0,13
	Ortaokul	21	44,81	8,10		
	Lise	66	39,65	12,82		
	Lisans ve lisansüstü	39	41,15	10,92		
SCL-90 Psikolojik Belirti	İlkokul	24	70,50	61,12	0,50	0,68
	Ortaokul	21	70,24	67,48		
	Lise	66	79,55	68,24		
	Lisans ve lisansüstü	39	88,23	67,73		
Beck Depresyon	İlkokul	24	15,25	13,35	0,89	0,45
	Ortaokul	21	11,14	11,35		
	Lise	66	15,01	13,46		
	Lisans ve lisansüstü	39	16,82	12,45		
Dini tutum	İlkokul	24	3,95	0,29	0,60	0,61
	Ortaokul	21	3,95	0,40		
	Lise	66	3,94	0,33		
	Lisans ve lisansüstü	39	4,03	0,29		

Tablo incelendiğinde, eğitim durumuna bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). İlkokul, ortaokul, lise, lisans ve lisansüstü eğitim mezunu cenaze işleri personelinin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, depresyon algıları ve dini tutumlarının benzer düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Tablo 8: İlaç Kullanma Durumuna Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t Testi Sonuçları

Değişkenler	İlaç kullanma durumu	N	\bar{X}	Ss	t	p
Hayatın Anlamı	Var	20	53,80	12,28	-1,87	0,06
	Yok	130	57,92	8,60		
Yaşam Doyumu	Var	20	12,80	4,31	-1,46	0,15
	Yok	130	14,58	5,19		
Psikolojik İyi Oluş	Var	20	38,55	12,45	-0,73	0,47
	Yok	130	40,59	11,61		
SCL-90 Psikolojik Belirti	Var	20	69,80	58,88	-0,67	0,51
	Yok	130	80,48	67,79		
Beck Depresyon	Var	20	9,50	10,92	-2,06	0,04
	Yok	130	15,82	13,01		
Dini tutum	Var	20	3,97	0,31	0,04	0,97
	Yok	130	3,97	0,33		

Tablo incelendiğinde, ilaç kullanma durumuna bağlı olarak hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti ve dini tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte, Beck depresyon puan ortalamalarında ilaç kullanma durumuna göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). İlaç kullanmadığını ifade eden personelin Beck depresyon puan ortalamaları, ilaç kullandığını ifade eden personelin puan ortalamasından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 9: İlaç Psikolojik Destek Alma Durumuna Göre Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları ve t Testi Sonuçları

Değişkenler	Psiko sosyal destek	N	\bar{X}	Ss	t	p
Hayatın Anlamı	Var	118	58,72	8,12	3,56	0,00
	Yok	32	52,41	11,36		
Yaşam Doyumu	Var	118	14,89	4,90	2,58	0,01
	Yok	32	12,31	5,41		
Psikolojik İyi Oluş	Var	118	40,97	11,52	1,32	0,19
	Yok	32	37,91	12,21		
SCL-90 Psikolojik Belirti	Var	118	75,73	65,85	-1,18	0,24
	Yok	32	91,31	68,89		
Beck Depresyon	Var	118	15,07	12,65	0,16	0,87
	Yok	32	14,66	13,97		
Dini tutum	Var	118	3,96	0,34	-0,21	0,83
	Yok	32	3,98	0,27		

Tablo incelendiğinde, psikolojik destek alma durumuna bağlı olarak psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutum puan ortalamalarında

anlamli bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte, hayatın anlamı ve yaşam doyumunu puan ortalamalarında psikolojik destek alma durumuna göre anlamli bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Psikolojik destek aldığını belirten personelin hayatın anlamı ve yaşam doyumunu puan ortalamaları, psikolojik destek almadığını belirten eden personelin puan ortalamasından anlamli olarak daha yuşsek bulunmuştur.

Tablo 10: Ölçme Araçlarından Elde Edilen Puanlar Arasındaki İlişkilere Ait Pearson Korelasyon Katsayısı

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Hayatın Anlamı	1					
2. Yaşam Doyumu	0,290**	1				
3. Psikolojik İyi Oluş	0,203*	0,235**	1			
4. SCL-90 Psikolojik Belirti	-0,209*	-0,456**	-0,196*	1		
5. Beck Depresyon	0,032	-0,272**	-0,208*	0,657**	1	
6. Dini tutum	0,144	0,011	0,098	0,114	0,113	1

** $p<0,01$; * $p<0,05$; N=150

Tabloda yer alan ve istatistiksel olarak anlamli bulunan ilişkiler incelendiğinde, Beck depresyon puanları ile yaşam doyumunu ($r=-0,272$; $p<0,01$), psikolojik iyi oluş ve ($r=-0,208$; $p<0,05$) puanları arasında düşük düzeyde ilişkilerin bulunduğu gözlenmiştir. Yaşam doyumunu ve psikolojik iyi oluş puanları arttıka depresyon puanları azalmaktadır.

SCL-90 Psikolojik Belirti puanları ile hayatın anlamı ($r=-0,209$; $p<0,05$), yaşam doyumunu ($r=-0,456$; $p<0,01$), ve psikolojik iyi oluş ($r=-0,196$; $p<0,05$) puanları arasında düşük düzeyde ilişkilerin bulunduğu gözlenmiştir. Hayatın anlamı ve psikolojik iyi oluş puanları arttıka depresyon puanları azalmaktadır.

Beck depresyon puanları ile SCL-90 Psikolojik Belirti puanları arasında ise orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu gözlenmiştir ($r=0,657$; $p<0,05$). Depresyon puanları arttıka psikolojik belirti puanları da artış göstermektedir.

Tablo 11: Hayatın Anlamı, Yaşam Doyumu, Psikolojik İyi Oluş ve Dini Tutum Puanlarının SCL-90 Psikolojik Belirti Puanları Üzerindeki Etkisini Belirlemek İçin Gerçekleştirilen Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
(Sabit)	100,44	64,02		1,57	0,12
Hayatın Anlamı	-0,66	0,56	-0,09	-1,18	0,24
Yaşam Doyumu	-5,33	1,01	-0,41	-5,30	0,00
Psikolojik İyi Oluş	-0,54	0,43	-0,10	-1,26	0,21
Dini tutum	28,93	15,19	0,14	1,90	0,06
	R=0,490	R ² =0,240		F=11,44	p<0,001

Bağımlı değişken= SCL-90 Psikolojik Belirti

Elde edilen sonuçlara göre hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum puanlarının SCL-90 psikolojik belirti puanları üzerindeki etkisini test etmek için geliştirilen regresyon modelinin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır R=0,490; R²=0,240; p<0,001. Psikolojik belirti puanlarındaki değişimin %24'ü hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum puanları tarafından açıklanmıştır. Yol katsayılarının anlamlılık düzeyleri dikkate alındığında, sadece yaşam doyumunun ($\beta=-0,41$; p<0,05) psikolojik belirtinin anlamlı yordayıcısı olduğu gözlenmiştir. Yaşam doyumunu psikolojik belirtileri negatif yönde etkilemektedir. Katılımcıların yaşam doyumları arttıkça psikolojik belirtileri azalmaktadır.

Tablo 12: Hayatın Anlamı, Yaşam Doyumu, Psikolojik İyi Oluş ve Dini Tutum Puanlarının Beck Depresyon Puanları Üzerindeki Etkisini Belirlemek İçin Gerçekleştirilen Regresyon Analizi Sonuç

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
(Sabit)	4,12	13,29		0,31	0,76
Hayatın Anlamı	0,18	0,12	0,13	1,57	0,12
Yaşam Doyumu	-0,68	0,21	-0,27	-3,24	0,00
Psikolojik İyi Oluş	-0,20	0,09	-0,18	-2,25	0,03
Dini tutum	4,60	3,15	0,12	1,46	0,15
	R=0,357	R ² =0,128		F=5,31	p<0,01

Bağımlı değişken= Beck Depresyon

Elde edilen sonuçlara göre hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum puanlarının Beck depresyon puanları üzerindeki etkisini test etmek için geliştirilen regresyon modelinin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır R=0,357; R²=0,128; p<0,01. Beck depresyon puanlarındaki değişimin %13'ü hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum puanları tarafından açıklanmıştır. Yol katsayılarının anlamlılık düzeyleri dikkate alındığında, sadece yaşam doyumunun ($\beta=-0,27$; p<0,01) ve psiko-

lojik iyi oluŖun ($\beta=-0,18$; $p<0,05$) depresyonun anlamlı yordayıcısı olduğu gzlenmiŖtir. YaŖam doyumunu ve psikolojik iyi oluŖ depresyon algısını negatif yönde etkilemektedir. Katılımcıların yaŖam doyumunu ve psikolojik iyi oluŖlarına yönelik olumlu algıları depresyon algılarını azaltmaktadır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışmada nedensel ve ilişkisel karşılaştırma deseni yardımı ile cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları demografik özelliklere göre karşılaştırılarak incelenmiştir. Ayrıca araştırma örneklemindeki cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasındaki ilişkiler konusunda çok yönlü olarak bulgulara ulaşılmıştır.

Cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutum puanlarının analiz edilmesi ile ulaşılan sonuçlardan ilk olarak ölçme araçlarından elde edilen puanlar ait betimsel değerler ayrı ayrı açıklanmıştır. Sonraki aşamada ölçme araçlarından elde edilen puanlar yine ayrı ayrı demografik özelliklere göre karşılaştırılmıştır. Bir sonraki aşamada, ölçme araçlarından elde edilen puanlar arasındaki ilişkiler hesaplanmıştır.

Cenaze ve Defin İşlerinde Görev Yapan Personelin Hayatın Anlamına İlişkin Algıları

Araştırmada ulaşılan ilk bulgu katılımcıların hayatın anlamı konusundaki algılarına ilişkindir. İlgili ölçekten elde edilen puan ortalamalarına göre katılımcıların hayatın anlamı konusunda algılarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumuna bağlı olarak hayatın anlamına ilişkin algıları anlamlı farklılık göstermemiştir. Bu bulgular Dwyer, Nordenfelt ve Ternestedt, (2008), Thomas ve diğ (2010) ve Ju ve arkadaşlarının (2013) yaptıkları araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Yaşamdaki anlam ve amaç duygusu, bireyin iş ve yaşam kalitesinin önemli bileşenleridir (Sarvimäki ve Stenbock-Hult, 2000).

Haugan'a (2014) göre yaşamdaki anlam, tüm bireylerin fiziksel ve psikolojik iyilik halleri için önemli bir başa çıkma kaynağıdır. Bununla birlikte Dwyer, Nordenfelt ve Ternestedt, (2008), Thomas ve arkadaşlarına (2010) göre yaşamdaki anlam arayışı yaşamın son aşamasında olan, büyük pişmanlık duyan ve bütünlüğü elde edemeyen kişiler için çok önemli olsa da, özellikle stresli yaşam deneyimi, hastalık ve ölüm kaygı-

sı ve durumu olan insanlarla etkileşime giren bireylerde bu olgu sorgulanmakta ve bu konuda kötümser algılar ortaya çıkabilmektedir. Yaşamdaki güçlü anlam duygusu, bireyin kaybı gibi toplumsal ve kişisel travmaları tetikleyen durumlar, bu konunun paydaşları üzerinde psikolojik durum ve gelecekle ilgili beklentileri etkileyebilmektedir (Ju ve diğerleri, 2013). Bütün bu bulgular, yaşamdaki anlamın din görevlilerinin gerek mesleki gerekse de kişisel açıdan hayati önem taşıdığını göstermektedir.

Bunun yanı sıra Chamberlain ve Zika (1992), Emmons (2005) ve Park (2005, 2013) ise dinin yaşamda güçlü bir anlam kaynağı olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu araştırmacılara göre din, “kutsalla ilgili ve ona odaklı anlam arayışı” söz konusudur (Pargament 1997). Din ve anlam arasındaki ilişkinin samimi ve karmaşık olmasına rağmen, birçok kişi dini inançlarda bir amaç, anlayış ve psikolojik destek hissi oluşturması kaçınılmaz bir durumdur. Bu kapsamda cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin yaşamın anlamına ilişkin algılarının çok boyutlu ve derinlemesine incelenmesi alana önemli katkılar sağlayacaktır.

Çalışmada bu konuda ulaşılan bir diğer bulgu ise araştırma örneklemindeki cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin meslek türlerine ve çalışma sürelerine göre hayatın anlamına ilişkin algılarının farklılık göstermemesidir. Benzer şekilde son olarak cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin hayatın anlamına ilişkin algıları ilaç kullanma ve psikolojik destek alma durumlarına durumuna göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yine bu bağımsız değişkenler açısından da cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin hayatın anlamına ilişkin algılarında anlamlı bir farka ulaşılamamıştır.

Cenaze ve Defin İşlerinde Görev Yapan Personelin Yaşam Doyumları

Bu araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise katılımcıların yaşam doyumlarına ilişkindir. İlgili ölçekten elde edilen puan ortalamalarına göre cenaze ve defin işlerinde görev yapan personeli katılımcıların yaşam doyumlarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, çalışma sürelerine göre yaşam doyumları anlamlı farklılık göstermemiştir.

Duncan-Myers ve Huebner’a (2000) göre farklı meslekler ve yaş gruplarında yapılan araştırmalar, algılanan yaşam kalitesinin kişilik, çevre ve aktivite ile ilgili değişkenleri içeren geniş kapsamlı bir homolojik uzantıya sahip olduğunu göstermiştir.

Birisinin yaşamına olan memnuniyeti bireysel ihtiyaçların yerine getirilmesi veya bir hissinin kişinin yaşam koşullarından memnuniyet duyması anlamına gelir. Bu yönüyle cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin yaşam doyumu iş ve yaşam değişkenleri açısından çok boyutlu olarak ele alınabilir. Bu kapsamda araştırma kapsamında bireylerin yaşa doyumu literatürdeki farklı meslek grupları üzerinde gerçekleştirilen araştırma bulgularıyla karşılaştırıldığında düşük düzeydedir. Huebner, Suldo, Smith ve McKnight'a (2004) göre olumlu yaşam doyumu, bireyin günlük yaşamı üzerindeki kişisel kontrol ile anlamlı şekilde ilişkilidir. Diğer taraftan cinsiyet ve diğer değişkenler açısından yaşam doyumu bulguları literatürle benzerlikler göstermektedir (Argyle, 1987; Hyde, 2005). Hyde'nin (2005) kadın ve erkek arasındaki farkları ele alan 124 çalışmanın meta-analitik incelemesinde yaşam doyumu açısından kısmen küçük farklılıklar bulunsa da ortak çalışma ve çevre ortamlarında gerçekleştirilen bir çok çalışmada, cinsiyete göre yaşama doyumunda anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırmada yaşam doyumu puan ortalamalarında yapılan işe bağlı olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Cenaze imamı olarak görev yapan personelin doyumu puan ortalaması, cenaze şoförü ve kazıyıcı olarak görev yapan personelin puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Aslında bu bulgunu arka planın katılımcıların görev durumlarına göre statü ve aylık gelirleri faktörleri karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda hizmet üreten bireylerden imamlar şoför ve mezar kazıcılarından daha yüksek statü ve gelire sahiptir. Bu bulgular literatürde bazı araştırmanın bulgularıyla desteklenmektedir. Kong ve You'ya göre (2013) sosyo-ekonomik durum ve sosyal destek ile yaşam doyumu arasında pozitif bir ilişki söz konusudur.

Araştırmada yaşam doyumu konusunda ulaşılan son bulgu ise katılımcıların İlaç Kullanma ve psikolojik destek alma değişkenlerine ilişkindir. Katılımcıların ilaç kullanma durumuna bağlı olarak yaşam doyumu puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, katılımcıların yaşam doyumu psikolojik destek alma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Psikolojik destek aldığını belirten personelin yaşam doyumu anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular Bu bulgular Wang ve arkadaşları (2018), Capa, Audiffren ve Ragot'a göre (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Capa, Audiffren ve Ragot'a göre (2008) psikoloji destek ve danışmanlık alan bireyler kendilerini

anlamlandırma, hedef oluşturma ve problemlerini çözme konusunda yetkinlikler geliştirmekte bu durum da yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Cenaze ve Defin İşlerinde Görev Yapan Personelin Psikolojik İyi Oluş Durumları

Bu araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin psikolojik iyi oluşlarına ilişkindir. İlgili ölçekten elde edilen puan ortalamalarına göre cenaze ve defin işlerinde görev yapan personeli katılımcıların psikolojik iyi oluşlarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, meslek ve çalışma sürelerine göre psikolojik iyi oluş algıları anlamlı farklılık göstermemiştir. Ayrıca araştırmada psikolojik iyi oluş konusunda ulaşılan son bulgu ise katılımcıların ilaç kullanma ve psikolojik destek alma değişkenlerine göre anlamlı farklılıkların ortaya çıkmamasıdır. Bu bulgular Garcia ve Siddiqui (2013), Ryff ve Singer (1998), Ryff ve Keyes'in (1995) yaptığı araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Garcia ve Siddiqui'ye (2013), göre kendini olduğu gibi kabul etmek, iç değerlendirmeler ve sorgulamalar, başkalarına onay için bakmalarını değil, kendilerini kişisel standartlara göre olayları değerlendirme, her kesimden insanla pozitif ilişkiler, güçlü özerklik duygusu, çevreyle yoğun etkileşim, hayattaki amaç ve hedeflerin olması ve güçlü kişisel gelişim duygusuna sahip olma durumu bireylerin psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmada cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin psikolojik iyi oluşlarının düşük ve orta düzeyde çıkması oldukça anlamlıdır. Bu konuda Okumuş'a (2006) göre din görevlilerinde ya da diyanet çalışanlarında mesleki algı ve faktörlere dayalı olarak dış yönelimli-güdümlü dindarlık davranışı ön plana çıkmaktadır. Dış güdümlü dindarlık aynı zamanda "Gösterişçi Dindarlık" diye de adlandırılmaktadır. Bu tür kişiler tüm eylem ve davranışlarında kendi özerk duygu ve düşünce kalıpları ile değil çevresel dini algı ve beklentileriyle uyumlu olmaya çalışmaktadır.

Cenaze ve Defin İşlerinde Görev Yapan Personelin SCL-90 Psikolojik Belirtileri

Bu araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin psikolojik belirti durumlarına ilişkindir. İlgili ölçekten elde edilen puan ortalamalarına göre cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin psikolojik belirti dü-

zeyinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların eğitim durumu, ve çalışma sürelerine göre psikolojik belirti düzeyleri anlamlı farklılık göstermemiştir. Araştırmaya katılan ve farklı çalışma sürelerine ve eğitim durumlarına sahip cenaze işleri personelinin psikolojik belirtilerinin benzer düzeyde olduğu gözlenmiştir. Ayrıca araştırmada katılımcıların ilaç kullanma ve psikolojik destek alma değişkenlerine göre psikolojik belirti düzeylerinde anlamlı farklar bulunamamıştır. Bununla birlikte, SCL-90 psikolojik belirti puanlarında meslek ve branşa, cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Erkek katılımcıların SCL-90 psikolojik belirti puan ortalamaları, kadınların puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksektir. Meslek ve branş açısından ise cenaze şoförü olarak görev yapan personelin SCL-90 psikolojik belirti puan ortalaması, cenaze imamı, gassal ve kazıyıcı olarak görev yapan personelin puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Literatürde farklı yaş, meslek ve cinsiyet gruplarındaki bireylerin psikolojik belirti türü ve düzeylerine ilişkin çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür (Bland vd., 1996; Dell, Carmassi ve Massimetti, 2011). Bununla birlikte, önceki çalışmalar, genel psikolojik durumlarından ziyade, özel bir sorunu olan bireylerin tek ve spesifik psikiyatrik bozukluklara odaklanmıştır. Bununla birlikte cenaze defin işiyle uğraşan personelin genel psikolojik durumun ve meslekleri açısından SCL 90 profillerine ilişkin yeterli miktarda bulguya rastlanamadı. Bu nedenle cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin SCL 90 belirtilerinde dağılımını, kaynaklarını ve ilişkili olan değişkenleri ortaya koyacak nicel, nitel ve kliniksel çalışmaya ihtiyaç vardır.

Cenaze ve Defin İşlerinde Görev Yapan Personelin Beck Depresyon Düzeyleri

Bu araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin depresyon düzeylerine ilişkindir. Beck Depresyon ölçeğinden elde edilen puan ortalamalarına göre cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin depresyon düzeyinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, meslek türü ve çalışma sürelerine göre depresyon düzeyleri anlamlı farklılık göstermemiştir. Araştırmaya katılan ve farklı meslek ve çalışma sürelerine ve eğitim durumlarına sahip cenaze işleri personelinin depresyonlarının benzer düzeyde olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde katılımcıların psikolojik destek alma durumu ile depresyon düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte, Beck depresyon puan ortalamalarında ilaç kullanma durumuna göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. İlaç

kullanmadığını ifade eden personelin Beck depresyon puan ortalamaları, ilaç kullandığını ifade eden personelin puan ortalamasından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu yönüyle depresyon belirtilerini azaltma açısından ilca kullanımının önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Cenaze ve Defin İşlerinde Görev Yapan Personelin Dini Tutumları

Bu araştırmada ele alınan bağımlı değişkenlerden sonuncusu ise cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin dini tutumlarına ilişkindir. Analizlere göre cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin dini tutumlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, meslek türü, çalışma sürelerine, ilaç kullanma ve psikolojik destek alma durumlarına göre dini tutumlarının anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Araştırmaya katılan ve farklı demografik, mesleki ve psikoloji destek düzeyindeki katılımcıların dini tutumlarının oldukça yüksek ve benzer bir dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Günay'a (1999) göre dindarlık tutumları ve dindarlık şiddetinin artıp azalması gibi durumlar üzerinde dine inananların kişilik özellikleri ve dini yorumlamadaki bakış açıları etkilidir. Aynı zamanda yaş, eğitim, sosyo-ekonomik durum vb. gibi demografik değişimler de dindarlığa etki eden önemli unsurlar arasında yer alır. Dindarlık ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Genel olarak Batı'da yapılan araştırmalarda elde edilen neticelere göre kadınların erkeklere nazaran daha dindar ve ibadetlere daha düşkün oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte ülkemizde yapılan araştırmaların birçoğunda kadın ve erkekler arasında manidar farklılıklardan söz edilememektedir (Kurt, 2009).

Dindarlığın ilişki içerisinde olduğu kavramlardan biri de eğitimidir. Eğitimin kişinin hayatına ne yönde etki ettiğini tespit etmeye çalışan araştırmacılar mutabakata varamamışlardır. Kimi araştırmacılar eğitim düzeyi ile dindarlık arasında ters orantı olduğunu tespit ederken bazı bulgularda ise bu durumun tam tersi sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçların farklı farklı çıkmasında alınan eğitimin türünün önemli bir etkisi söz konusudur. Özellikle yoğun din eğitimi alan kişilerin dindarlık ve dini tutumlarının yüksek, buna karşın dinden bağımsız olarak alınan eğitim süreçlerinden mezun bireylerin ise daha düşük düzeyde dini tutumlara sahip olduğu görülmüştür (Holm, 2004; Yapıcı, 2007). Tüm bu yönleriyle cenaze ve defin işleriyle uğraşan personelin yoğun bir dini eğitim ve yaşantıya sahip olmaları onların dini tutumlarının yüksek olmasının nedeni olabilir. Benzer şekilde toplum içerisindeki sosyal sınıfların, mesleklerin ve ekonomik

gelir durumlarının farklı olmasının kişilerin dindarlığına tesir ettiği bilinmektedir. Konuyla dair yapılan araştırmalar da bu bulguyu destekler mahiyettedir (Günay, 1999, Onay, 2004). Zaten araştırma örnekleminin büyük bir oranı kendini oldukça dindar olarak tanımlamaktadır (%70). Bazı istisnaları bulunmakla birlikte sonuç olarak diyebiliriz ki; benzer ekonomik düzey ve statüye sahip olan defin ve cenaze görevlilerinin dini tutumlarının benzer bir dağılım göstermesi literatürle benzerlikler göstermektedir.

Cenaze ve Defin İşlerinde Görev Yapan Personelin; Hayatın Anlamı, Yaşam Doyumu, Psikolojik İyi Oluş, Scl-90 Psikolojik Belirti, Beck Depresyon ve Dini Tutumları Arasındaki İlişkiler

Çalışmanın son bölümünde ise araştırma örneklemindeki cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasındaki çok yönlü ilişkilere bakılmıştır. Analizlere göre Beck depresyon puanları ile yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş arasında düşük düzeyde fakat anlamlı ilişkilerin bulunduğu gözlenmiştir. Yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş arttıkça depresyon düzeyi azalmaktadır. SCL-90 Psikolojik Belirti puanları ile hayatın anlamı, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş puanları arasında anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Hayatın anlamı ve psikolojik iyi oluş puanları arttıkça depresyon puanları azalmaktadır. Beck depresyon puanları ile SCL-90 Psikolojik Belirti puanları arasında ise orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu gözlenmiştir. Depresyon düzeyi arttıkça psikolojik belirtiler de artış göstermektedir. Bununla birlikte Cenaze ve defin işiyle uğraşan personel örnekleminde bu değişkenler ile dini tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırma değişkenleri arasında gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre Psikolojik belirti puanlarındaki değişimin %24'ü hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum puanları tarafından açıklanmıştır. İleri analizlere göre tüm bu değişkenlerden sadece yaşam doyumunun psikolojik belirtinin anlamlı yordayıcısı olduğu gözlenmiştir. Yaşam doyumu psikolojik belirtileri negatif yönde etkilemektedir. Katılımcıların yaşam doyumları arttıkça psikolojik belirtileri azalmaktadır. Bu konuda Mansouri ve arkadaşları (2014) uzun süreli yaşam doyumuna yönelik farkındalık eğitimlerinin, bireylerin stres ve kaygı düzeylerini azalttığını gözlemlemiştir. Kendinden ve yaşamından memnuniyet duyma, insanları daha etkili ve sürdürülebilir bir etkileşim kurmaya teşvik eder; bu sayede, hassas mesajları değiştirebilir, çatışmaları ve

anlaşmazlıkları etkin bir şekilde yönetebilir ve böylece stresli durumlarda daha az stres ve psikolojik semptomlar yaşayabilirler.

Yine regresyon analizlerine göre katılımcıların Beck depresyon puanlarındaki değişimin %13'ü hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve dini tutum puanları tarafından açıklanmıştır. Yine ileri analizlere göre tüm bu değişkenlerden sadece yaşam doyumunun ve psikolojik iyi oluşun depresyonun anlamlı yordayıcısı olduğu gözlenmiştir. Yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş depresyon düzeyini negatif yönde etkilemektedir. Katılımcıların yaşam doyumları ve psikolojik iyi oluşlarına yönelik olumlu algıları arttıkça depresyon düzeyleri azaltmaktadır. Tüm bu yönleriyle cenaze ve defin işleriyle uğraşan görevlilerde psikolojik belirtileri ve depresyonu azaltmada en önemli faktörün yaşam doyumu ve pozitif psikolojik iyi oluş algısı olduğu görülmektedir. Bu bulgular Lau ve Bradshaw'ın yaptığı araştırmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Lau ve Bradshaw' a göre (2016) her kesimden birey için yaşam doyumu kendi yaşamları ile mutlu olduklarını ve hayatlarının doğru yolda olduğuna ilişkin algısıdır. Bu kapsamda psikolojik belirti ve depresyonu yüksek olan bireylerin yaşamlarında olumlu gitmeyen bir şeylerin olması onların yaşam doyumlarının düşük çıkmasının önemli bir kaynağı olabilir. Diğer taraftan Onyishi ve Okongwu'ya göre (2013) yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş kişilerin hayata ilişkin beklentileriyle ilişkili elde ettikleri ürün ve sonuçlara dair bir değerlendirmeyi yansıtmaktadır. Bu yönüyle olumsuz sonuçlar ve ürünlerde düşük yaşam doyumu psikolojik iyi oluş halinin önemli bir etkisi söz konusudur.

Marjorita, Goranskaya, Kirilina ve Tossavainen'in (2018) gerçekleştirdikleri araştırmanın bulgularına göre bireylerin içinde buldukları ortamda kurdukları güçlü bağlar, yaşamlarına anlam katan kişilerin ve olumlu bir çalışma atmosferinin varlığı bireylerin iş ve bireysel temeli psikolojik belirtilerini azalmakta buna karşın yaşam doyumlarını artırmaktadır.

Regresyon analizleri sonuçlarına göre cenaze ve defin işleri ile uğraşan personelin dini tutumlarının psikolojik belirtileri ve depresyon düzeyini yordamasında anlamlı bir etkinin olmadığı görülmüştür. Dinin yaşamda anlam sağlama potansiyel, özellikle psikolojik semptomlar ve büyük yaşam olaylarıyla baş etme bağlamında oldukça tartışılan konulardan birisidir. Pargament ve arkadaşları (2005) psikolojik bağlamda kişinin sorunlarını anlamlandırma "kritik yaşam olaylarını anlama ve başa çıkma sürecinde"

dini inanç ve tutumlarının önemli bir rolü vardır. Dini başa çıkma kavramını ortaya koyan Pargament (1997) tarafından yürütülen çalışmaların sonuçları, kullanılan belirli dini başa çıkma stratejisinin türüne bağlı olarak psikolojik sorunların çözümünde yararlı veya zararlı olabileceğini ortaya koymaktadır. Pargament ve arkadaşlarına (1998) göre bireyin Tanrı ile güvenli ilişkiler ve başkalarıyla manevi bir ilişki hissi ile geliştirdiği olumlu dini tutumlar. Psikolojik semptomları azaltmada faydalı olabilirler. Bununla birlikte olumsuz dini başa çıkma stilleri, Tanrı ile güvensiz ilişkileri ve bireyler arasındaki gerginlikleri ortaya koyan dini tutumlar ise psikolojik semptomları artırma eğilimi söz konusudur (Ano ve Vasconcelles 2005; Pargament ve ark. 2004). Bu anlamda din, bireylere zor yaşam olaylarını tatmin edici bir şekilde açıklamalarını sağlayan kapsamlı ve bütünleşik anlam çerçevelerini sunabileceği için bir savunma mekanizmasından daha fazlasıdır. Bununla birlikte bireylerin dini tutumları ve eğilimleri, onların yaşamı kişisel olarak anlamlı ve maksatlı görmelerinde, yaşamlarını değerli ve tatmin edici hissetmelerinde katkı sağlıyorsa psikolojik sorunların üstesinden gelmelerinde önemli faktördür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çok değişkenli nicel araştırmanın bulgularına dayalı olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin hayatın anlamı konusunda algılarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu bağlı olarak hayatın anlamına ilişkin algıları anlamlı farklılık göstermemiştir. Ayrıca araştırma örneklemindeki görevlilerin meslek türlerine, çalışma sürelerine, İlaç Kullanma ve psikolojik destek alma durumlarına durumuna göre hayatın anlamına ilişkin algılarının farklılık göstermediği görülmüştür.

- Cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin yaşam doyumlarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, çalışma sürelerine ve ilaç kullanma durumuna bağlı olarak yaşam doyumları anlamlı farklılık göstermemiştir. Bununla birlikte araştırmada yaşam doyumunu puan ortalamalarında yapılan işe bağlı olarak anlamlı bir farklılıklar bulunmuştur. Cenaze imamı olarak görev yapan personelin doyumunu puan ortalaması, cenaze şoförü ve kazıyıcı olarak görev yapan personelin puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde katılımcıların yaşam doyumları psikolojik destek alma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Psikolojik destek aldığını belirten personelin yaşam doyumunu anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

- Cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin psikolojik iyi oluşlarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, meslek, çalışma süreleri, ilaç kullanma ve psikolojik destek alma değişkenlerine göre psikolojik iyi oluş algıları anlamlı farklılık göstermemiştir.

- Cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin psikolojik belirti düzeylerinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların eğitim durumu, çalışma sürelerine, ilaç kullanma ve psikolojik destek alma durumuna göre psikolojik belirti düzeyleri anlamlı farklılık göstermemiştir. Bununla birlikte, SCL-90 psikolojik belirti puanlarında meslek ve bransa, cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Erkek katılımcıların SCL-90 psikolojik belirti puan ortalamaları, kadınların puan ortalamalarından

anlamli olarak daha yuaksektir. Meslek ve branş açasından ise cenaze şoförü olarak görev yapan personelin SCL-90 psikolojik belirti puan ortalaması, cenaze imamı, gassal ve kazıyıcı olarak görev yapan personelin puan ortalamalarından anlamli olarak daha yuakse bulunmuştur.

- Cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin psikolojik belirti düzeylerinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Depresyon düzeyinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, meslek türü, çalışma süreleri psikolojik destek alma durumuna depresyon düzeyleri anlamli farklılık göstermemiştir. Bununla birlikte, Beck depresyon puan ortalamalarında ilaç kullanma durumuna göre anlamli bir farklılık tespit edilmiştir. İlaç kullanmadığını ifade eden personelin Beck depresyon puan ortalamaları, ilaç kullandığını ifade eden personelin puan ortalamasından anlamli olarak daha yüksek bulunmuştur.

- Cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin dini tutumlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, meslek türü, çalışma sürelerine, ilaç kullanma ve psikolojik destek alma durumlarına göre dini tutumlarının anlamli farklılık göstermediği görülmüştür. Araştırmaya katılan ve farklı demografik, mesleki ve psikoloji destek düzeyindeki katılımcıların dini tutumlarının oldukça yüksek ve benzer bir dağılıma sahip olduğu görülmüştür.

- Çalışmanın son bölümünde ise araştırma örneklemindeki cenaze ve defin işlerinde görev yapan personelin; hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, SCL-90 psikolojik belirti, Beck depresyon ve dini tutumları arasındaki çok yönlü ilişkilere bakılmıştır. Analizlere göre Beck depresyon puanları ile yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş arasında düşük düzeyde fakat anlamli ilişkilerin bulunduğu gözlenmiştir. SCL-90 Psikolojik Belirti puanları ile hayatın anlamı, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş puanları arasında anlamli ilişkiler gözlenmiştir. Ayrıca Beck depresyon puanları ile SCL-90 Psikolojik Belirti puanları arasında ise orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte Cenaze ve defin işiyle uğraşan personel örnekleminde bu değişkenler ile dini tutumlar arasında anlamli bir ilişki bulunamamıştır.

- Araştırma değişkenleri arasında gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre tüm bağımsız değişkenlerden sadece yaşam doyumunun psikolojik belirtinin anlamli yordayıcısı olduğu gözlenmiştir. Yaşam doyumu psikolojik belirtileri negatif yön-

de etkilemektedir. Benzer şekilde tüm bağımsız değişkenlerden sadece yaşam doyumu- nun ve psikolojik iyi oluşun depresyonun anlamlı yordayıcısı olduğu gözlenmiştir. Yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş depresyon düzeyini negatif yönde etkilemektedir. Marjorita, Goranskaya, Kirilina ve Tossavainen'in (2018) gerçekleştirdikleri araştırma- nın bulgularına göre bireylerin içinde buldukları ortamda kurdukları güçlü bağlar, yaşamlarına anlam katan kişilerin ve olumlu bir çalışma atmosferinin varlığı bireylerin iş ve bireysel temeli psikolojik belirtilerini azalmakta buna karşın yaşam doyumlarını artırmaktadır.

Öneriler

1) Sosyal yaşamda değişim hızla gerçekleşmekle birlikte, bireylerin psikolojik özellikleri, semptomları, dini değer ve tutumları sürekli değişim göstermektedir. Bu çalışma zaman özelde cenaze ve defin işleriyle çalışanlar genelde ise diyanet çalışanları, din görevlileri ve bu alanda görev alan diğer uzmanların psikolojik özellik, semptom ve dini tutumları konusunda farkındalık yaratma fırsatına sahiptir. Bu kapsamda araştırma verilerine dayalı olarak genel olarak din görevlilerinin hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti düzeyleri ve dini tutumları yapısal eşitlik modelle- mesi ile çalışılabilir.

2) Araştırma kapsamında cinsiyet olgusunun önemli bir faktör olduğu görülmek- tedir. Bununla birlikte cenaze ve defin işleriyle çalışanlar arasında kadınların azlığı araştırmanın sınırlılığıdır. Bu kapsamda araştırma değişkenleri daha büyük örneklem- lerde ve daha fazla kadın katılımcı ile gerçekleştirilebilir.

3) Cenaze ve defin işleriyle çalışanların hayatın anlamı, yaşam doyumu, psiko- lojik iyi oluş, psikolojik belirti-depresyon düzeyleri ve dini tutumlarının gelişim ve de- ğişimini çok yönlü olarak inceleyen boylamsal araştırmalar yapılabilir.

4) Cenaze ve defin işleriyle çalışanlar üzerinde gerçekleştirilen bu çalışma farklı meslek gruplarıyla karşılaştırılarak gerçekleştirilebilir.

5) Sosyal ve ekonomik destek hizmet modelinden yararlanan ailelerin öz şefkat algıları ve yaşam doyumlarını güçlendirmeleri için aile eğitim seminerleri, konferanslar ve projeler planlanabilir ve uygulanabilir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı hayatın anlamı, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik belirti-depresyon düzeyleri ve dini tutumlar değişkenlerinin sadece cenaze ve defin işleriyle çalışanların üzerinde yapılmasıdır. Gelecek çalışmalara farklı meslek grupları da dahil edilerek yapılması alanda anlamlı sonuçların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

6. KAYNAKLAR

- Adler, A., *Modern Psikoloji*, Yason Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2017.
- Albayrak E. Ö. ve Ceylan M. E. 2004, “Depresyon etiyojisinde nörobiyolojik etkenler”, *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 17(1), ss. 27-33.
- Allport, G. W., *Birey ve Dini* (Çev: B. Sambur), Elis Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2004.
- Alloway, B.J., Understanding our Environment and Introduction to Environmental Chemistry and Pollution, Chapter 5, Ed. R.M. Harrison, Second Edition, *The Royal Society of Chemistry*, London, 1995.
- Ano, G.G., Vasconcelles, E.B. (2005). Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*. 2005;61:1–20.
- Argyle, M. (1987). *The psychology of happiness*. London: Methuen.
- Arkar, H. ve Şafak, C. (2004). Klinik bir Örnekte Beck Depresyon Envanterinin Boyutlarının Araştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19, 117-123.
- Avşar, V. 2019, “Bilişsel davranışçı terapiye dayalı bireysel psikolojik danışmanın sosyal kaygı, özyeterlik ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi”, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, C., Kaya, M. ve Peker, H. 2015, “Hayatın anlam ve amacı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, ss. 39-55.
- Aydın, C., Mevlüt, K. A. Y. A., & Peker, H. (2015). Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 39-55.
- Aydın, K. 2004, “Beden eğitimi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ve tükenmişliği etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi Aksaray il örneği”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, O. 2018, “12 haftalık psikolojik beceri antrenman uygulamasının bireysel sporcularda kaygı, stresle baş etme, aşırı uyarılma becerileri üzerine etkisi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Badur, S., *Ölüm Üzerine Tıbbi Çeşitlemeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Batıgün. A. D. “Depresyonda Bilişsel-Davranışçı Terapiler”, *Türk Psikoloji Bülteni*, 7(20), 2001, ss. 16-29.
- Baykoçak, C. 2002, “Beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki sorunları ve tükenmişlik düzeyleri (Bursa ili uygulaması)”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Bayraktar, M. M. (2003). "Ebeveynlerin dine ve din kültürü ahlak bilgi dersine karşı tutumlarının çocuklarının din kültürü ve ahlak bilgisi dersindeki başarısına etkisi: Van örneği", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van.
- Beck, T. A. ve Emery, G., *Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Berzonsky, M. D. and Cieciuch, J. 2016, "Mediational role of identity commitment in relationships between identity processing style and psychological wellbeing", *Journal of Happiness Studies*, 17(1), ss. 145–162.
- Bilgici, A., Kuru, Ö., Gündüz, Ö., ve Alaylı, G. 2000, "Osteoartritli yaşlı hastalarda ağrı ile fiziksel ve psikososyal disabilite arasındaki ilişki", *Geriatric Dergisi*, 3(1), ss. 22-25.
- Bland SH, O'Leary ES, Farinero E, Jossa F, Trevisan M. (1996). Long-term psychological effects of natural disasters. *Psychosom Med.* 58(1):18–24.
- Burcu, E. ve Akalın, E. 2008, "Ölüm olgusu üzerine sosyolojik tartışmalar", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, 5(8), ss. 29-54.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, O. E., Karadeniz, S., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PegemA Akademi.
- Capa, R. L., Audiffren, M., & Ragot, S. (2008). The interactive effect of achievement motivation and task difficulty on mental effort. *International Journal of Psychophysiology*, 70, 144–150.
- Carrier, H., *The Sociology of Religious Belonging*, Darton, Longman & Todd, London, 1965.
- Certel, H., *Din Psikolojisi*, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2014.
- Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, 8. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013.
- Chamberlain K, Zika S. (1992). Religiosity, meaning in life, and psychological well-being. In: Schumaker JF, editor. Religion and mental health. *New York: Oxford University Press*; 1992. pp. 138–148.
- Cummins, R. A., Lau, A. A., Mellor, D., and Stokes, M. A. 2009, "Encouraging governments to enhance the happiness of the nation: Step 1 Understand subjective wellbeing", *Social Indicators Research*, 91, ss. 23-24.
- Çevik Kırcı, N. ve Korkmaz, O. (2014). "Türkiye'de yaşam doyumu ve iş doyumu arasındaki ilişkinin iki değişkenli sıralı probit model analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), ss. 126-145.
- Çınar, M. 2015, "Yetişkin ve yaşlılarda Tanrı'ya bağlanma tarzı ve ölüm kaygısı ilişkisi üzerine bir araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Çokluk, O., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal bilimler için çok değişkenli SPSS ve LISREL uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(59).
- Dağlı, N. E. 2009, “Yaşlılarda ölüm kaygısı ve dindarlık”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dell OL, Carmassi C, Massimetti G.(2011). Impact of traumatic loss on post-traumatic spectrum symptoms in high school students . *J Affect Disord*. 134(1–3):59–64.
- Deniz, M. E. 2006, “The Relationships among Coping with Stress, Life Satisfaction, Decision Making Styles and Decision Self-Esteem: An Investigation on Turkish University Students”, *Social Behavior and Personality*, 34(9), ss. 1161–1170.
- Doğan, Ş. 2007, “İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin dini tutumları (Ankara örneği)”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Duncan-Myers, A., & Huebner, E. (2000). Relationship between choice and quality of life among residents in long-term-care facilities. *American Journal of Occupational Therapy*, 54, 504–508.
- Dülger, K. 2014, “Ölüm kaygısının ölüm anlamları, baş etme stilleri ve bağlanma stilleri ile ilişkisinde ölümlülük farkındalığının biçimlendirici rolü”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dwyer L., Nordenfelt L., Ternstedt B. M. (2008). Three nursing home residents speak about meaning at the end of life. *Nursing Ethics*, 15, 97-100.
- Emirzade, EM, (2017)“Cenaze ve Defin Hizmetlerinde Çalışan Sağlık-Güvenlik Algısının Tespiti”,*Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İstanbul.
- Emmons R. (2005). Striving for the sacred: Personal goals, life meaning, and religion. *Journal of Social Issues*. 61, 731–745.
- Erdoğan, D. 2009, “Bireysel ve takım sporlarıyla uğraşan sporcuların hayal etme ve kaygı düzeylerinin karşılaştırılması”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ertufan, H. 2008, “Hekimlik uygulamalarında ölümlü sık karşılaşmanın ölüm kaygısı üzerine etkisi”, *Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fabian, E. S. 1990, “Quality of life: a review of theory and practice implications for individuals with long-term mental illness”, *Rehabilitation Psychology*, 35(3), ss. 161-170.

- Finney, S. J., & DiStefano, C. (2006). Non-normal and categorical data in structural equation modeling. In G. R. Hancock, & R. D. Mueller (Eds.), *Structural equation modeling: A second course* (pp. 269–314). Charlotte: Information Age.
- Frankl, V. E., *İnsanın Anlam Arayışı*. (Çev. S. Budak), Okyanus Yayınları, İstanbul, 2010.
- Freedman, J. L., Sears, D. O., Carlsmith, J. M. ve Dönmez, A., *Sosyal Psikoloji*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.
- Freud, S., *Psikanaliz Üzerine*, Öneş A. (Ed), Say Yayınları, İstanbul, 1997.
- Fogel D.N., 1997, “Image rectification with radial basis functions: Application to RS/GIS data integration”. Available on site <http://polux.geog.ucsb.edu/ifogel/sf/santefe.html>.
- Garcia, D., Sikström, S. (2013). Quantifying the semantic representations in adolescents’ memories of positive and negative life events. *Journal of Happiness Studies*, 14, 1309–1323
- Gedik, Z. 2007, “Ölüm kaygısı ve kendini gerçekleştirme”, *Yüksek Lisans Tezi*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gençtan, E., *İnsan Olmak*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.
- Güler, K. 2015, “Beden imajının üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ve umutsuzluk üzerine etkisi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin, Z. 2019, “İş güvencesizliğinin psikolojik iyi oluşa ve performansa etkisinde meslekî bağlılığın aracılık rolü”, *Doktora Tezi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Haugan G. (2014). Meaning-in-life in nursing-home patients: A correlate with physical and emotional symptoms. *Journal of Clinical Nursing*, 23, 1030-1043.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I., *Pozitif Psikoloji Kuram Araştırma ve Uygulamalar*, (Çev. T. Doğan), Nobel Yayınevi, Ankara, 2014.
- Holm, G. N. (2004). *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır, İstanbul: İnsan Yay.
- Hökelekli, H., *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikoloji ve Din*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Huebner, E., Suldo, S., Smith, L., & McKnight, C. (2004). Life satisfaction in children and youth: Empirical foundations and implications for school psychologists. *Psychology in the Schools*, 41, 81–93.

- Hyde, J. (2005). *The gender similarities hypothesis*. *The American Psychologist*, 60(6), 581–592.
- Jim, H. S., Purnell, J. Q., Richardson, S. A., Golden-Kreutz, D., Andersen, B. L. 2006, “Measuring meaning in life following cancer”, *Quality of Life Research*, 15(8), ss. 1355-1371.
- Ju H., Shin J. W., Kim C. W., Hyun M. H., Park J. W. (2013). Mediation effect of meaning in life on the relationship between optimism and well-being in community elderly. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 56, 309-313.
- Kabataş, B. 2018, “Ölüm kaygısı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, H. 2019, “Zihinsel ve ortopedik engelli bireylerin ebeveynlerinde engellilerin hakları hakkında bilgi sahibi olmanın yaşam doyumu ve ebeveynlerin stresle başa çıkma tutumları ile ilişkisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaner, S. 2004, “Engelli çocukları olan ana babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu* (2001-0901-007), Ankara.
- Karaca, F., *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Karakuş, G., Öztürk, Z. ve Tamam, L. 2012, “Ölüm ve ölüm kaygısı”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1), ss. 42-79.
- Kaya, M., *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum: Bazı Çevre Faktörlerinin Dini Tutum Üzerindeki Etkisi*, Etüt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Keyes, C., L., Shmotkin, M., D. and Ryff, C. D. 2002, “Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), ss. 1007–1022.
- Kong F. and You, X. (2013). Loneliness and self-esteem as mediators between social support and life satisfaction in late adolescence. *Social Indicators Research* 110, 271–279.
- Kökcü, H. 2019, “Üniversite öğrencilerinde aile içi dini aktiviteler dini tutum ve yaşam doyumu arasındaki ilişki”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Krech, D. ve Crutchfield, R., *Sosyal Psikoloji* (Çev. E. Güngör), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.
- Krech, D., Richard, S., Crutchfield Egerton L., B., *Cemiyet İçinde Fert*, (Çev. M. Turhan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- Kurt. A. (2007). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26

- Lau, M., Bradshaw, J. (2016). Material Well-being, Social Relationships and Children's Overall Life Satisfaction in Hong Kong. *Child Indicators Research*, 11(1), 185–205.
- Lehto, R. H. ve Stein, K. F. 2009, "Death anxiety: an analysis of an evolving concept", *Research and Theory for Nursing Practice*, 23(1), ss. 23-41.
- Malinauskas, R. 2010, "The associations among social support, stress and life satisfaction as perceived by injured college athletes", *Social Behavior and Personality*, 38(6), ss. 741-752
- Mansouri, T., Dehdari, T., Seyedfatemi, N., Gohari, M.R., Barkhordari, M (2014). The effect of communication skills training on perceived stress of caregivers of elderly with Alzheimer's disease referral to Iranian Alzheimer Association. *Razi J Med Sci*. 21(121), 52–62
- Marjorita S., Goranskaya, S., Kirilina, V. Bykachev, K., Tossavainen, K. (2018). Home and school responsibilities for children's health literacy development: the views of Finnish and Russian parents and teachers. *Russian Journal of Communication* 10(1), 70-90.
- Mutlu, E. 2013, "İçgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişki", *Yüksek Lisans Tezi*, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Myers, D. G., *Social Psychology*, The McGraw-Hill Companies, New York, 1999.
- Nahcivan, N.Ö., Demirezen, E. ve Erdoğan, S., 1999, "Birinci basamakta yaşlılarda depresyon ile ilişkili faktörler", 35. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, Trabzon.
- Neimeyer, R. A. 1998, "Death anxiety research: the state of the art", *Omega-Journal of Death and Dying*, 36(2), ss. 97-120.
- Nyatanga, B., De Vocht, H. 2006, "Towards a definition of death anxiety", *International Journal of Palliative Nursing*, 12(9), ss. 410-413.
- Ok, Ü. (2011). Dini tutum ölçeği: ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 528-549.
- Okumuş, E.(2006). Gösterişçi dindarlık. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6, 2-11.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, etkileşim ve Değişim*, İstanbul: DEM Yayınevi
- Onyishi, I.E. & Okongwu, O.E. (2013). Personality and social support as predictors of life satisfaction of Nigerian prisons officers. *The Social Sciences*, 8(1), 5-12.
- Özcan, B. 2017, "Egzersiz yapan ve yapmayan obez kadınların yaşam doyumu ve öz yeterlik düzeyleri", *Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

- Öztürk, A. H. 2018, “Varoluşçu bakışa göre hayatın anlamı ve amacının depresyon ve umutsuzlukla ilişkisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, M., *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (10. Baskı), Nobel, Ankara, 2004.
- Öztürk, Z. 2010, “Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı”, *Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi* Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adana.
- Pargament, K.I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press
- Pargament, K.I., Ano, G.G., Wachholtz, A.B. (2005). The religious dimensions of coping: Advances in theory, research, and practice. In: Paloutzian RF, Park CL, editors. *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York: Guilford Press, pp. 479–495
- Pargament, K.I., Koenig, H.G., Tarakeshwar, N., Hahn, J. (2004). Religious coping methods as predictors of psychological, physical and spiritual outcomes among medically ill elderly patients: A two-year longitudinal study. *Journal of Health Psychology*, 9,713–730.
- Pargament, K.I., Smith, B.W., Koenig, H.G., Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 710–724.
- Park C.L. (2005). Religion as a meaning-making framework in coping with life stress. *Journal of Social Issues*, 61(4), 707–729.
- Park C.L. (2013). Religion and meaning. (In: Paloutzian RF, Park CL) *The Psychology Of Religion And Spirituality*. New York: The Guilford Press; 2013. pp. 357–378.
- Park, C. L., Folkman, S. 1997, “Meaning in the context of stress and coping”, *Review of General Psychology*, 1(2), ss. 115-144.
- Peker, H., *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- Polatçı, S. 2011, “Psikolojik sermayenin performans üzerine etkisinde iş aile yayılımı ve psikolojik iyi oluşun rolü”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Powel, M.J.D. 1992, “The theory of radial basis function approximation in 1990” *Advances in Numerical Analysis*, W. Light, ed., Oxford. Oxford Science Publications, pp 105-210.
- Reker G., T., Wong P. T. Aging as an individual process: toward a theory of personal meaning, in: Birren JE, Bengston VL (Eds). *Emergent Theories of Aging*. Springer, New York, 1988.
- Ross, E., *On Death and Dying*, Macmillan Publishing, New York, 1969.

- Ryff, C. D. 1989, "Happiness is everything, or is it? explorations on the meaning of psychological well-being", *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), ss. 1069-1081.
- Ryff, C. D. 1989, "Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being", *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), ss. 1069–1081. doi: 10.1037/0022-3514.57.6.1069
- Ryff, C. D. 2014, "*Psychological well-being revisited: advances in the science and practice of eudaimonia*", *Psychotherapy and Psychosomatics*, 83, ss. 10–28. doi:10.1159/000353263
- Ryff, C. D. and Keyes, C. L. M. 1995, "The structure of psychological well-being revisited", *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), ss. 719–727. doi:10.1037/0022-3514.69.4.719
- Ryff, C. D. and Singer, B. H. 2006, "Know thyself and become what you are: a eudaimonic approach to psychological well-being", *Journal of Happiness Studies*, 9, ss. 13–39.
- Ryff, C.D., Keyes, C.L.M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 719–727
- Ryff, C.D., Singer, B. (1998). *The contours of positive human health*. *Psychological Inquiry*, 9, 2–28.
- Sarvimäki A., Stenbock-Hult B. (2000). Quality of life in old age described as a sense of well-being, meaning and value. *Journal of Advanced Nursing*, 32, 1025–1033.
- Schmitter, A.C. 2003, Life satisfacton in centenarians residing in long term care. www.mmhc.com/articles/NHM9912/cutillo.html.
- Schmutte, P. S. and Ryff, C.D. 1997, "Personality and well-being: reexamining methods and meanings", *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), ss. 549–559.
- Sherif, M. ve Sherif, C. W. *Sosyal Psikolojiye Giriş II*. (Çev. M. Atakay ve A. Yılmaz), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996.
- Soylu, C. 2016, "Orta yetişkinlikte benlik saygısı, hayatın anlamı ve psikososyal uyum arasındaki ilişkiler: Meme kanseri hasta örnekleme", *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, E. 2011, "Örgütsel iletişim ve kişilik özelliklerinin yaşam doyumuna etkileri", *Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Tan, O., *Depresyon Önemli Bilgiler Çıkış Yolları* (8. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 374-384.
- Telman, N. ve Ünsal, P. *Çalışan Memnuniyeti*, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Thomas J. C., Burton M., Griffin M. T., Fitzpatrick J. J. (2010). Self-transcendence, spiritual well-being, and spiritual practices of women with breast cancer. *Journal of Holistic Nursing*, 28, 115-122.
- TPD., 2019, Depresyon, <http://www.psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/23/depresyon>
- Tuncer, N. 2017, “Bir grup üniversite öğrencisinin belirlenen sosyal anksiyete düzeylerine göre bilinçli farkındalık ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turhan, M., *Kültür Değişmeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Vakfi Yayınları, İstanbul, 1987.
- Veenhoven, R. The Study of Life Satisfaction. in: W. E. Saris, R. Veenhoven, A.C. Scherpenzeel, & B. Bunting (Eds). *A comparative study of satisfaction with life in Europe*. Eötvös University Press, 1996.
- Wenzel, H.G., 1968, “Indoor climatic conditions”, *Symposium of Ergonomics and Physical Environmental Factors*, Rome.
- Wang, W., Li, J., Sun, G. et al. (2018). Moderating Effects of Goal Types in the Relationship among Growth Mindset, Self-Determination, and Grit. *The Korean Journal of Educational Psychology*.30(25), 1-12.
- Waterman, A. S. 1993, “Two conceptions of happiness: contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment, *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(4), ss. 678–691.
- Yalom, I., *Varoluşçu Psikoterapi* (Çev. Z. İyidoğan Babayiğit), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana
- Yetim, Ü. 1991, “Kişisel projelerin organizasyonu açısından yaşam doyumu”, *Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yetim, Ü., *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yıldırım Usta, E. 2018, “Hayatın anlam algısı ve psikolojik dayanıklılık düzeyi arasındaki ilişkinin analizi (İstanbul ili, Üsküdar ilçesi, resmi liselerde görev yapan öğretmenler örneği)”, *Yüksek Lisans Tezi*, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yolcubal Bayrak, D. 2019, “Üniversite öğrencilerinde duygu düzenleme ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi”,*Yüksek Lisans Tezi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

EKLER

Demografik Bilgi Formu

Yaşınız:

Cinsiyetiniz: Erkek () Kadın ()

CENAZE İMAMI () GASSAL () CENAZE ŞÖFÖRÜ () KAZIYICI ()

KAÇ YILDIR ÇALIŞIYORSUNUZ ()

Medeni durumunuz: Bekar () Evli () Dul () Diğer ()

Çocuklarınız var mı? Var () Yok ()

Eğer çocuğunuz var ise, kaç çocuğunuz var? 1 () 2 () 3 () 4 ()

Eğitim Durumunuz? Okur-yazar () İlkokul () Ortaokul () Lise ()

Üniversite () Lisansüstü () Doktora ()

Dini inançlarınızı göz önüne aldığınızda, kendinizi dini inançlarınız açısından nasıl tanımlarsınız?

Hiç dindar değilim () Biraz dindarım () Kararsızım () Oldukça dindarım () Çok dindarım ()

Son iki yıl içerisinde sizin için önemli olan birini (eşiniz, yakın arkadaşınız, akrabanız vb.) kaybettiniz mi?

Evet () Hayır ()

Sahip olduğunuz kronik (sürekli devam eden, yüksek tansiyon, astım, şeker, kalp, romatizma gibi) bir hastalığınız var mı?

Var () Yok ()

Var ise belirtiniz:

Sürekli olarak kullandığınız bir ilaç var mı?

Var () Yok ()

Var ise belirtiniz:

Haftada ortalama kaç cenaze ile ilgileniyorsunuz:

Çalıştığınız işte psikososyal desteğe ulaşılabilirlik sizin için önemli mi?

Evet () Hayır ()

Cenaze işlerinde çalışmak manevi olarak size nasıl hissettiriyor?

.....

Ek: 1 Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği

YÖNERGE: Lütfen aşağıda ifade edilen yargı seçeneklerine katılım düzeylerinden sizin için <u>en uygun</u> olan seçeneği, altındaki kutucuğa (X) işareti koyarak belirtiniz.		1. Kesinlikle Katılmıyorum	2. Katılmıyorum	3. Karasızım	4. Katılıyorum	5. Kesinlikle Katılıyorum
1	Hayatın mutlaka bir anlam ve amacı vardır.					
2	Faydalı bir şeyler üretmekten çok hoşlanırım.					
3	Hayatı arkadaşlarımla paylaşmaktan çok hoşlanırım.					
4	Çoğu zaman anlamsız ve boş bir hayata sahip olduğumu düşünürüm.					
5	Yapmaktan zevk aldığım pek çok uğraşım vardır.					
6	Hayatta arzuladığım amaçlarıma ulaşmada başarılıyım.					
7	Değerlerim ve inançlarım doğrultusunda hareket etmeye çalışırım.					
8	Ruhsal bir boşluk içerisindeyim ve hayattan tat alamıyorum.					
9	Yaşadığım sıkıntılara rağmen zorluklarla mücadele etmekten vazgeçmiyorum.					
10	Çoğu zaman her şeye karşı bıkkınlık duyuyorum.					
11	Hayatımda her zaman bir anlam ve yaşamak için bir neden bulurum.					
12	Umut ve heyecanla geleceğe bakarım.					
13	Yaşadığım dünyada iyiye ve güzele dair pek bir şey bulamıyorum.					
14	Beni hayata bağlayan pek bir amacım yoktur.					
15	Hayatın sıkıntılara karşı mücadele etmenin yaşamıma anlam kattığını düşünüyorum.					
16	Geleceğimi pek parlak göremiyorum, umutsuzum.					
17	Hala yapmak ve başarmak istediğim şeyler vardır.					

Ek: 2 Yaşam Doyumu Ölçeği

	Maddeler	Hiç katılmıyorum (1)	Çok az katılıyorum (2)	Orta düzeyde katılıyorum (3)	Büyük oranda katılıyorum (4)	Tamamen katılıyorum (5)
1	İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.					
2	Yaşam koşullarım mükemmeldir.					
3	Yaşamımdan memnunum.					
4	Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.					
5	Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim					

Ek: 3 Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Aşağıda katılıp ya da katılmayacağınız 8 ifade vardır. 1–7 arasındaki derecelendirmeyi kullanarak, her bir madde için uygun olan cevabınızı belirtiniz.

1	2	3	4	5	6	7
Kesinlikle katılmıyorm	Katılmıyorm	Biraz katılmıyorm	Kararsızım	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum

1. Amaçlı ve anlamlı bir yaşam sürdürüyorum
2. Sosyal ilişkilerim destekleyici ve tatmin edicidir
3. Günlük aktivitelere bağlı ve ilgilim
4. Başkalarının mutlu ve iyi olmasına aktif olarak katkıda bulunurum
5. Benim için önemli olan etkinliklerde yetenekli ve yeterliyim
6. Ben iyi bir insanım ve iyi bir hayat yaşıyorum
7. Geleceğim hakkında iyimserim
8. İnsanlar bana saygı duyar

Ek: 4 SCL-90 Psikolojik Belirti Tarama Listesi

Aşağıda zaman zaman herkeste olabilecek yakınma ve sorunların bir listesi vardır. Lütfen her birini dikkatlice okuyunuz. Sonra her bir durumun, bugün de dahil olmak üzere son beş gün içinde sizi ne ölçüde huzursuz ve tedirgin ettiğini göz önüne alarak, karşısındaki numaralardan uygun olan tek bir şıkkı daire içine alarak işaretleyiniz. Düşüncenizi değiştirirseniz ilk yaptığınız işaretlemeyi karalayarak doğru cevabı belirtiniz. Hiçbir soruyu atlamayınız. Başlangıç örneğini dikkatle okuyunuz, anlamadığınız bir şey olursa danışınız.

Hayır, hiç (0) Biraz (1) Orta derecede (2) Fazla (3) Çok Fazla (4)

1. Baş ağrısı (0) (1) (2) (3) (4)
2. Sinirlilik ya da içinin titremesi (0) (1) (2) (3) (4)
3. Zihinden atamadığınız tekrarlayan, hoşça gitmeyen düşünceler (0) (1) (2) (3) (4)
4. Baygınlık ya da baş dönmesi (0) (1) (2) (3) (4)
5. Cinsel arzu ve ilginin kaybı (0) (1) (2) (3) (4)
6. Başkaları tarafından eleştirilme duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
7. Herhangi bir kimsenin düşüncelerinizi kontrol edebileceği fikri (0) (1) (2) (3) (4)
8. Sorunlarınızdan pek çoğu için başkalarının suçlanması gerektiği duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
9. Olayları anımsamada güçlük (0) (1) (2) (3) (4)
10. Dikkatsizlik ya da sakarlıkla ilgili düşünceler (0) (1) (2) (3) (4)
11. Kolayca gücenme, rahatsız olma hissi (0) (1) (2) (3) (4)
12. Göğüs ya da kalp bölgesinde ağrılar (0) (1) (2) (3) (4)
13. Caddelerde veya açık alanlarda korku hissi (0) (1) (2) (3) (4)
14. Enerjinizde azalma veya yavaşlama hali (0) (1) (2) (3) (4)
15. Yaşamınızın sonlanması düşünceleri (0) (1) (2) (3) (4)
16. Başka kişilerin duymadıkları sesleri duyma (0) (1) (2) (3) (4)
17. Titreme (0) (1) (2) (3) (4)
18. Çoğu kişiye güvenilmemesi gerektiği hissi (0) (1) (2) (3) (4)
19. İştah azalması (0) (1) (2) (3) (4)
20. Kolayca ağlama (0) (1) (2) (3) (4)
21. Karşı cinsten kişilerle utangaçlık ve rahatsızlık hissi (0) (1) (2) (3) (4)
22. Tuzağa düşürülmüş veya yakalanmış olma hissi (0) (1) (2) (3) (4)
23. Bir neden olmaksızın aniden korkuya kapılma (0) (1) (2) (3) (4)
24. Kontrol edilemeyen öfke patlamaları (0) (1) (2) (3) (4)

25. Evden dışarı yalnız çıkma korkusu (0) (1) (2) (3) (4)
26. Olanlar için kendisini suçlama (0) (1) (2) (3) (4)
27. Bel ağrıları (0) (1) (2) (3) (4)
28. İşlerin yapılmasında erteleme duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
29. Yalnızlık hissi (0) (1) (2) (3) (4)
30. Karamsarlık hissi (0) (1) (2) (3) (4)
31. Her şey için çok fazla endişe duyma (0) (1) (2) (3) (4)
32. Her şeye karşı ilgisizlik hali (0) (1) (2) (3) (4)
33. Korku hissi (0) (1) (2) (3) (4)
34. Duygularımızın kolayca incitilebilmesi hali (0) (1) (2) (3) (4)
35. Diğer insanların sizin özel düşüncelerinizi bilmesi (0) (1) (2) (3) (4)
36. Başkalarının sizi anlamadığı veya hissedemeyeceği duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
37. Başkalarının sizi sevmediği ya da dostça olmayan davranışlar gösterdiği hissi (0) (1) (2) (3)(4)
38. İşlerin doğru yapıldığından emin olmak için çok yavaş yapmak (0) (1) (2) (3) (4)
39. Kalbin çok hızlı çarpması (0) (1) (2) (3) (4)
40. Bulantı ve midede rahatsızlık hissi (0) (1) (2) (3) (4)
41. Kendini başkalarından aşağı görme (0) (1) (2) (3) (4)
42. Adale (kas) ağrıları (0) (1) (2) (3) (4)
43. Başkalarının sizi gözlediği veya hakkınızda konuştuğu hissi (0) (1) (2) (3) (4)
44. Uykuya dalmada güçlük (0) (1) (2) (3) (4)
45. Yaptığımız işleri bir ya da birkaç kez kontrol etme (0) (1) (2) (3) (4)
46. Karar vermede güçlük (0) (1) (2) (3) (4)
47. Otobüs, tren, metro gibi araçlarla yolculuk etme korkusu (0) (1) (2) (3) (4)
48. Nefes almada güçlük (0) (1) (2) (3) (4)
49. Soğuk veya sıcak basması (0) (1) (2) (3) (4)
50. Sizi korkutan belirli uğraş, yer veya nesnelere kaçınma durumu (0) (1) (2) (3) (4)
51. Hiç bir şey düşünmeme hali (0) (1) (2) (3) (4)
52. Bedeninizin bazı kısımlarında uyuşma, karıncalanma olması (0) (1) (2) (3) (4)
53. Boğazınıza bir yumru takınmış hissi (0) (1) (2) (3) (4)
54. Gelecek konusunda ümitsizlik (0) (1) (2) (3) (4)
55. Düşüncelerinizi bir konuya yoğunlaştırmada güçlük (0) (1) (2) (3) (4)
56. Bedeninizin çeşitli kısımlarında zayıflık hissi (0) (1) (2) (3) (4)
57. Gerginlik veya coşku hissi (0) (1) (2) (3) (4)
58. Kol ve bacaklarda ağırlık hissi (0) (1) (2) (3) (4)
59. Ölüm ya da ölme düşünceleri (0) (1) (2) (3) (4)
60. Aşırı yemek yeme (0) (1) (2) (3) (4)
61. İnsanlar size baktığı veya hakkınızda konuştuğu zaman rahatsızlık duyma (0) (1) (2) (3) (4)
62. Size ait olmayan düşüncelere sahip olma (0) (1) (2) (3) (4)
63. Bir başkasına vurmak, zarar vermek, yaralamak dürtülerinin olması (0) (1) (2) (3) (4)
64. Sabahın erken saatlerinde uyanma (0) (1) (2) (3) (4)

65. Yıkanma, sayma, dokunma, gibi bazı hareketleri yineleme hali (0) (1) (2) (3) (4)
66. Uykuda huzursuzluk, rahat uyuyamama (0) (1) (2) (3) (4)
67. Bazı şeyleri kırıp dökme hissi (0) (1) (2) (3) (4)
68. Başkalarının paylaşıp kabul etmediği inanç ve düşüncelerin olması (0) (1) (2) (3) (4)
69. Başkalarının yanında kendini çok sıkılgan hissetme (0) (1) (2) (3) (4)
70. Çarşı, sinema gibi kalabalık yerlerde rahatsızlık hissi (0) (1) (2) (3) (4)
71. Her şeyin bir yük gibi görünmesi (0) (1) (2) (3) (4)
72. Dehşet ve panik nöbetleri (0) (1) (2) (3) (4)
73. Toplum içinde yer, içerken huzursuzluk hissi (0) (1) (2) (3) (4)
74. Sık sık tartışmaya girme (0) (1) (2) (3) (4)
75. Yalnız bırakıldığınızda sinirlilik hali (0) (1) (2) (3) (4)
76. Başkalarının sizi başarılarınız için yeterince takdir etmediği duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
77. Başkalarıyla birlikte olunan durumlarda bile yalnızlık hissetme (0) (1) (2) (3) (4)
78. Yerinizde duramayacak ölçüde rahatsızlık hissetme (0) (1) (2) (3) (4)
79. Değersizlik duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
80. Size kötü bir şey olacakmış hissi (0) (1) (2) (3) (4)
81. Bağırma ya da eşyaları fırlatma (0) (1) (2) (3) (4)
82. Topluluk içinde bayılacağınız korkusu (0) (1) (2) (3) (4)
83. Eğer izin verirsiniz insanların sizi sömüreceği duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
84. Cinsiyet konusunda sizi çok rahatsız eden düşüncelerin olması (0) (1) (2) (3) (4)
85. Günahlarınızdan dolayı cezalandırılmanız gerektiği düşüncesi (0) (1) (2) (3) (4)
86. Korkutucu türden düşünce ve hayaller (0) (1) (2) (3) (4)
87. Bedeninizde ciddi bir rahatsızlık olduğu düşüncesi (0) (1) (2) (3) (4)
88. Başka bir kişiye karşı asla yakınlık duymama (0) (1) (2) (3) (4)
89. Suçluluk duygusu (0) (1) (2) (3) (4)
90. Aklınızda bir bozukluğun olduğu düşüncesi (0) (1) (2) (3) (4)

Ek: 5 Beck Depresyon Envanteri

AÇIKLAMA:

Sayın cevaplayıcı aşağıda gruplar halinde cümleler verilmektedir. Öncelikle her gruptaki cümleleri dikkatle okuyarak, BUGÜN DÂHİL GEÇEN HAFTA içinde kendinizi nasıl hissettiğini en iyi anlatan cümleyi seçiniz. Eğer bir grupta durumunuzu, duygularınızı tarif eden birden fazla cümle varsa her birini daire içine alarak işaretleyiniz.

Soruları vereceğiniz samimi ve dürüst cevaplar araştırmanın bilimsel niteliği açısından son derece önemlidir.

Bilimsel katkı ve yardımlarınız için sonsuz teşekkürler.

- 1- 0. Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissetmiyorum.
 1. Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissediyorum.
 2. Hep üzüntülü ve sıkıntılıyım. Bundan kurtulamıyorum.
 3. O kadar üzüntülü ve sıkıntılıyım ki artık dayanamıyorum.
2. 0. Gelecek hakkında mutsuz ve karamsar değilim.
 1. Gelecek hakkında karamsarım.
 2. Gelecekte beklediğim hiçbir şey yok.
 3. Geleceğim hakkında umutsuzum ve sanki hiçbir şey düzelmeyecekmiş gibi geliyor.
- 3- 0. Kendimi başarısız bir insan olarak görmüyorum.
 1. Çevremdeki birçok kişiden daha çok başarısızlıklarım olmuş gibi hissediyorum.
 2. Geçmişe baktığımda başarısızlıklarla dolu olduğunu görüyorum.
 3. Kendimi tümüyle başarısız biri olarak görüyorum.
- 4- 0. Birçok şeyden eskisi kadar zevk alıyorum.
 1. Eskiden olduğu gibi her şeyden hoşlanmıyorum.
 2. Artık hiçbir şey bana tam anlamıyla zevk vermiyor.
 3. Her şeyden sıkılıyorum.
- 5- 0. Kendimi herhangi bir şekilde suçlu hissetmiyorum.
 1. Kendimi zaman zaman suçlu hissediyorum.
 2. Çoğu zaman kendimi suçlu hissediyorum.
 3. Kendimi her zaman suçlu hissediyorum.
- 6- 0. Bana cezalandırılmışım gibi geliyor.
 1. Cezalandırılabilceğimi hissediyorum.
 2. Cezalandırılmayı bekliyorum.
 3. Cezalandırıldığımı hissediyorum.
- 7- 0. Kendimden memnunum.
 1. Kendi kendimden pek memnun değilim.
 2. Kendime çok kızıyorum.
 3. Kendimden nefret ediyorum.
- 8- 0. Başkalarından daha kötü olduğumu sanmıyorum.
 1. Zayıf yanların veya hatalarım için kendi kendimi eleştiririm.

2. Hatalarımdan dolayı ve her zaman kendimi kabahatli bulurum.
3. Her aksilik karşısında kendimi hatalı bulurum.
- 9-** 0. Kendimi öldürmek gibi düşüncelerim yok.
 1. Zaman zaman kendimi öldürmeyi düşündüğüm olur. Fakat yapmıyorum.
 2. Kendimi öldürmek isterdim.
 3. Fırsatını bulsam kendimi öldürürdüm.
- 10-** 0. Her zamankinden fazla içimden ağlamak gelmiyor.
 1. Zaman zaman içinden ağlamak geliyor.
 2. Çoğu zaman ağlıyorum.
 3. Eskiden ağlayabilirdim şimdi istesem de ağlayamıyorum.
- 11-** 0. Şimdi her zaman olduğumdan daha sinirli değilim.
 1. Eskisine kıyasla daha kolay kızıyor ya da sinirleniyorum.
 2. Şimdi hep sinirliyim.
 3. Bir zamanlar beni sinirlendiren şeyler şimdi hiç sinirlendirmiyor.
- 12-** 0. Başkaları ile görüşmek, konuşmak isteğimi kaybetmedim.
 1. Başkaları ile eskiden daha az konuşmak, görüşmek istiyorum.
 2. Başkaları ile konuşma ve görüşme isteğimi kaybetmedim.
 3. Hiç kimseyle konuşmak görüşmek istemiyorum.
- 13-** 0. Eskiden olduğu gibi kolay karar verebiliyorum.
 1. Eskiden olduğu kadar kolay karar veremiyorum.
 2. Karar verirken eskisine kıyasla çok güçlük çekiyorum.
 3. Artık hiç karar veremiyorum.
- 14-** 0. Aynada kendime baktığımda değişiklik görmüyorum.
 1. Daha yaşlanmış ve çirkinleşmişim gibi geliyor.
 2. Görünüşümün çok değiştiğini ve çirkinleştiğimi hissediyorum.
 3. Kendimi çok çirkin buluyorum.
- 15-** 0. Eskisi kadar iyi çalışabiliyorum.
 1. Bir şeyler yapabilmek için gayret göstermem gerekiyor.
 2. Herhangi bir şeyi yapabilmek için kendimi çok zorlamam gerekiyor.
 3. Hiçbir şey yapamıyorum.
- 16-** 0. Her zamanki gibi iyi uyuyabiliyorum.
 1. Eskiden olduğu gibi iyi uyuyamıyorum.
 2. Her zamankinden 1-2 saat daha erken uyanıyorum ve tekrar uyuyamıyorum.
 3. Her zamankinden çok daha erken uyanıyor ve tekrar uyuyamıyorum.
- 17-** 0. Her zamankinden daha çabuk yorulmuyorum.
 1. Her zamankinden daha çabuk yoruluyorum.
 2. Yaptığım her şey beni yoruyor.
 3. Kendimi hemen hiçbir şey yapamayacak kadar yorgun hissediyorum.
- 18-** 0. İştahım her zamanki gibi.
 1. İştahım her zamanki kadar iyi değil.
 2. İştahım çok azaldı.
 3. Artık hiç iştahım yok.

- 19-** 0. Son zamanlarda kilo vermedim.
1. İki kilodan fazla kilo verdim.
2. Dört kilodan fazla kilo verdim.
3. Altı kilodan fazla kilo vermeye çalışıyorum.
- 20-** 0. Sağlığım beni fazla endişelendirmiyor.
1. Ağrı, sancı, mide bozukluğu veya kabızlık gibi rahatsızlıklar beni endişelendirmiyor.
2. Sağlığım beni endişelendirdiği için başka şeyleri düşünmek zorlaşıyor.
3. Sağlığım hakkında o kadar endişeliyim ki başka hiçbir şey düşünemiyorum.
- 21-** 0. Son zamanlarda cinsel konulara olan ilgimde bir değişme fark etmedim.
1. Cinsel konularla eskisinden daha az ilgiliyim.
2. Cinsel konularla şimdi çok daha az ilgiliyim.
3. Cinsel konular olan ilgimi tamamen kaybettim.

Ek: 6 OK Dini Tutum Ölçeği

Burada sunulan OK Dini Tutum Ölçeği İslam dini dikkate alınarak hazırlanmıştır. Kendinize en yakın cevapları veriniz.

Maddelerin seçenekleri sırayla:

Hiç katılmıyorum (1),

Az katılıyorum (2),

Yarı yarıya katılıyorum (3),

Çoğuna katılıyorum (4),

Tamamına katılıyorum (5).

	MADDELER	CEVAP
1	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum	
2	Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum	
3	Ezan, dua ve ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım	
4	Dini etkinliklere katıldığında gerçekten zevk alırım	
5	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim	
6	İnanmış olduğum dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım	
7	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum	
8	Allah'ın bana çok yakın olduğumu hissediyorum	

Ek: 7 Özgeçmiş

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim: AHMET FURKAN DEMİR

- Doğum Yeri: Üsküdar
- Doğum Tarihi: 23.05.1992
- Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti
- Medeni Durumu: Bekâr
- Askerlik Durumu: Yapıldı.
- Ehliyet: A2.B (2016)
- Adres: Sultantepe Mah. Yeni Dünya Sok. No:11/7 Üsküdar/İstanbul
- Cep Telefonu: (0536)743-30-22
- E-Posta: demirafd@gmail.com
- Web Site: www.ahmetfurkan.com

İŞ TECRÜBELERİ

- TheSopics Sosyal Medya Fotoğrafçılığı (2012)
- Başka Dergisi Genel Yayın Yönetmeni ve Kurucu Üye (2014)
- Yedi Otuzbeş Sahaf (2016)
- Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi / Staj / (2015)
- İyilik Hali Pozitif Danışmanlık Merkezi (2016)
- Yeryüzü Eğitim ve Danışmanlık Merkezi (2018) (Gönüllü olarak danışanlarımı bu merkezde görmeye devam ediyorum)
- NP İstanbul Beyin Hastanesi / Staj / 2018
- İSPER AŞ (2018) Uzman Klinik Psikolog – Halen Çalışıyorum

ÖĞRENİM DURUMU

- Üsküdar Üniversitesi/ Klinik Psikoloji (Yüksek Lisans) (2017) (Türkçe).
- Uluslararası Saraybosna Üniversitesi/ Psikoloji (Lisans) (2010-2016) (İngilizce)

- Anadolu Üniversitesi/Türk Dili ve Edebiyatı(Ön lisans) (devam)
- Üsküdar Anadolu İmam Hatip Lisesi (2006-2010)

BİLGİSAYAR BECERİLERİ

- Word
- Excel
- Power Point
- SPSS (Temel)

KURS VE SERTİFİKALAR

- KİM Psikoloji/ Anxiety and Depression in the context of Cognitive and Existential Therapy (2014)
- MTTB ÇATI Kulübü /Being boss of our own emotions and behaviors (2014)
- IUS LEARNING CENTER/ Hearing voices and Phenomenon Workshop (2015)
- IUS LEARNING CENTER / Substance Abuse and Technology Addiction (2015)
- IUS LEARNING CENTER/ Attachment and Psychotherapy and Dyslexia (2014)
- RUH SAĞLIĞI DENEĞİ / Aile, Çift ve Çocuk Terapisinde Kariyer (2015)
- IUS LEARNING CENTER / 1st International Mental Health Panel (2015)
- KİM Psikoloji / Klinik Batarya Eğitimi (MMPI,HKE,BECK,STAI,BEIER,SCL-90,KSE) (2014)
- AVICENNA SAĞLIK VE NBEYİN/ 5th International Congress on Evolution (2017)
- PSİART / Psikoloji Buluşmaları – Yarının Terapisi: Öyküsel (Narrative) Terapi (2016)
- 1. Deneysel Sinirbilim Kongresi Kongresi- Sinirbilime Multidisipliner Bakış (2017)
- Edebiyat ve Psikoloji Atölyesi- Nihan Kaya (2018)
- Beyin Araştırmaları Derneği- Nöropsikiyatrik Hastalıklarda Moleküler Yaklaşım ve Uygulamaları(2018)
- Beyin Araştırmaları Derneği- Veri Analizinde İstatiksel ve Makine Öğrenme Yöntemleri, Optimizasyon Algoritmaları(2018)
- Beyin Araştırmaları Derneği- Kognitif Nörobilimde EEG Kullanımı ve EEG Analizlerine Giriş (2018)
- Beyin Araştırmaları Derneği- Nöropsikolojik Testlerde OPENSESAME Kullanarak Paradigma Programlama (2018)
- Hipnoterapi Eğitimi – Psikovital Eğitim Danışmanlık(2018)
- Flört Şiddeti Eğitim – Scutari Psikoloji Eğitim Danışmanlık (2019)
- Psikanalitik Yönden Kitap Okumaları Eğitimi- Scutari Psikoloji Eğitim Danışmanlık (2018)

YABANCI DİL

- İngilizce

- Boşnakça

